

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 15 ● ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1979 ● ΤΕΒΕΤ 5739

ה' מעון אתה היית לנו בדר ודר

«Κύριε, σύ ἔγινες εἰς ἡμᾶς καταφυγή εἰς γενεάν καί γε-
νεάν». (Ψαλ. 9:1).

1979: ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Ἡ καθιέρωσις τοῦ 1979 ἀπὸ τὸν Ο. Η. Ε. σάν «Ἔτος τοῦ Παιδιοῦ» εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς σημασίας καὶ τῆς σπουδαιότητος πού ἀποδίδεται, παγκοσμίως, στὸ παιδί, στίς γενιές πού ἔρχονται.

Στὸν Ἰουδαϊσμό, ὅπως αὐτὸς μᾶς ἀποκαλύπτεται σ' ὅλη τὴν ἱστορικὴ του ἐξέλιξι, ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους βιβλικούς χρόνους, τὴν Ταλμουδική καὶ τὴν μετα — Ταλμουδική περίοδο καὶ μέχρι τὴν σύγχρονη ἐποχή, τὸ παιδί ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ τὴν ὑψηλότερη ὅλων τῶν φροντίδων καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων.

Οἱ λόγοι γι' αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη μέριμνα εἶναι εὐλογοὶ καὶ σέ ὅλους μας κατανοητοί: Πάνω στὰ παιδιὰ στηρίζουμε τίς τύχες τοῦ μέλλοντός μας· σ' αὐτὰ ἐναποθέτουμε ὅλες τίς ἐλπίδες καὶ τὰ ὄνειρά μας γιὰ τὴν πραγματοποίησι τῶν ἰδανικῶν μας. Στὸ παιδί παραδίδουμε τὴ συνέχισι τῆς υπάρξεώς μας, τῶν παραδοσιακῶν μας ἀρχῶν καὶ τοῦ πιστεύω μας. Ἀπὸ τὰ παιδιὰ, τέλος, τὴ νέα καὶ ἀμόλυνη ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰ λάθη τοῦ παρελθόντος τάξι ἀνθρώπων, προσμένουμε τὴν ἐδραίωσι τῆς παγκοσμίου ἀδελφότητος, ἡ ὁποία βασιζόμενη στίς ἀρχές τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἰσοτιμίας καὶ τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ, θά συνενώσει ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ ὅλα τὰ ἔθνη σέ μιά μεγάλη πανανθρώπινη οἰκογένεια.

Οἱ τρομερὰ μεγάλες προσδοκίες μας ἀπὸ τὸ «παιδί», γιὰ νὰ εὐδοκιμήσουν καὶ νὰ καρποφορήσουν, μᾶς ἐπιφορτίζουν μὲ ἐξίσου μεγάλες ὑποχρεώσεις ἀπέναντί του. Σέ μᾶς ἐναπόκειται νὰ τοῦ ἐμφυσήσουμε αὐτὰ τὰ ἰδανικά, μέσω τῆς παιδείας πού τοῦ παρέχουμε καὶ τοῦ ὑποδειγματικοῦ παραδειγματισμοῦ μας μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο μας.

Αὐτὴ ἡ προσπάθεια δέν ἔχει τέλος. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὸ παιδί ἔρχεται στὸν κόσμον ἀρχίζει ὁ ἀνηφορικὸς καὶ δύσκολος δρόμος τῶν γονέων καὶ ὅλων γενικὰ τῶν παλαιότερων γιὰ τὴ γαλούχησί του. Ὁ δύσκολος αὐτὸς δρόμος εἶναι, ὅμως ἕνας ἐλπιδοφόρος δρόμος. Εἶναι ὁ δρόμος πού μᾶς ὁδηγεῖ στὴ ζωὴ καὶ στὴ δημιουργία — μὲ καλύτερους ὁδούς μέσα σέ καλύτερες, πιὸ ἀνθρώπινες, συνθῆκες — ἐνὸς καλύτερου αὐριανοῦ κόσμου.

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Μιά Ιστορική αναδρομή στις μεθόδους της και τούς σκοπούς της.

Ἡ Βίβλος ἀποτελεῖ τὴν κύρια καὶ πρωταρχικὴ πηγὴ γιὰ μιὰ ὀρθὴ κατανόηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν μεθόδων καὶ ἀρχῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὸ ἀρχαῖο Ἰσραήλ.

Οἱ στόχοι τῆς ἐκπαιδεύσεως, κατὰ τὴ βιβλικὴ ἀντίληψη δύνανται νὰ συνοψισθοῦν στὶς ἐξῆς ἀρχές:

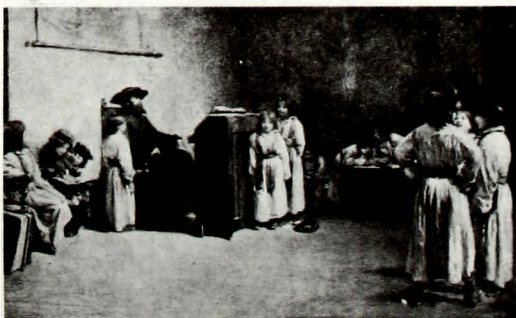
(1) στὴ μεταβίβαση τῶν γνώσεων ἐνὸς ἀτόμου πρὸς κάποιο ἄλλο.

(2) τὴ διεύρυνση τῶν γνώσεων ἐνὸς ἀτόμου καὶ

(3) τὴν καθιέρωση τῶν πολιτιστικῶν ἀξιών μέσα στὸ γενικότερο πλαίσιο τῶν παραδεδεγμένων συλλογικῶν καὶ ἀτομικῶν μορφῶν συμπεριφορᾶς.

Ἡ θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγησις, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, κατὰ τὴ βιβλικὴ πάντα ἀντίληψη, ἀποβλέπει στὴ δημιουργία «ἐνὸς βασιλείου ἱερῶν καὶ ἁγίου ἔθνους», κατὰ τὴν ἐκφραση τοῦ βιβλίου τῆς Ἑξόδου, (19:6). «Ἅγιο ἔθνος καὶ βασιλεῖο ἱερῶν — ὅχι μὲ τὴν ἔννοια κάποιας ἐμφυτῆς φυλετικῆς, ἢ ἄλλης ὑπεροχῆς ἐναντὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀλλὰ μὲ μιὰ πλήρη ἀφοσίωση στὴν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν ἐκπλήρωση τῶν ἐντολῶν Του, ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ σαφὴ ἐπίγνωση τῆς φύσεώς τους καὶ τῆς δικῆς μας ἀποστολῆς. Τὴν ἴδια ἰδέα τὴ συναντᾶμε καὶ σὲ ἄλλα μεταγενέστερα βιβλικά κείμενα, ὅπως στὴν παραπλήσιου περιεχομένου

Τὸ «Heder», θρησκευτικὸ σχολεῖο, πίνακας τοῦ γάλλου ζωγράφου E. Brandon, 19ος αἰώνας.

Ἡ «ἐξέτασις» πίνακας τοῦ Moritz Oppenheim, Φραγκφούρτη 19ος αἰώνας.

φράση: «Ρεσίτ Χοχμά Γिरὰτ Ἀδωνάϊ», «Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου», (Ψαλ. 110:10, Παροιμ. 1:7). Καὶ ἐδῶ ἡ ἔννοια τοῦ φόβου τοῦ Κυρίου δέν σημαίνει τὴν καλλιέργεια κάποιας θεοκρατικῆς τρομοκρατίας — ἀλλὰ ἀναφέρεται στὴν πραγματικὴ σοφία ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ γνώση καὶ τὸ σεβασμὸ ποὺ ἀνήκει σὲ αὐτὸν ποὺ μίλησε καὶ ἐφτίξε τὸ σύμπαν.

Τὰ μέσα γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου ἦσαν δύο: Πρῶτον, ἡ ἀναγνώριση τῆς θείας προελεύσεως τῶν νόμων τῆς «Συνθήκης», τοῦ Μπερίτ, καὶ δεύτερον, ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ. Ἡ μελέτη τῆς Τορά καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ κατέστησαν τὰ δύο βασικά μέσα γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἰδιόρρυθμης ἰσραηλιτικῆς θρησκευτικῆς παιδείας.

Ὁ νόμος ἀναγνωρίζοταν σάν προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ Μπερίτ ἢ τῆς «Συνθήκης». Ἐφόσον δὲ αὐτὴ ἡ Συνθήκη τοῦ Σινάϊ ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς παρισταμένους, ὅταν διακήρυξαν «Νασσέ Βενισμά», δηλαδή, «πάντα, ὅσα ἐλάλησεν ὁ Κύριος, θέλομεν κάμνει καὶ θέλομεν ὑπακούει», (Ἑξ. 24:7), ἐξυπακούετο ὅτι ὅλο τὸ ἔθνος θὰ ἔπρεπε νὰ γαλουχηθεῖ πάνω σὲ αὐτοὺς τοὺς νόμους, ποὺ ἄλλωστε ἀφοροῦσαν αὐτοὺς τοὺς ἴδιους. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ὁ Μωϋσῆς, ὁ πρῶτος διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ, προστάζεται συνεχῶς ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ «ἀπευθυνθεῖ πρὸς τοὺς Υἱοὺς τοῦ Ἰσραήλ...», ἡ φράση μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει κάθε καινούργια υπαγόρευση πρὸς αὐτὸν νόμων καὶ κανόνων.

Πῶς ἐδιδάσκοντο οἱ νόμοι κατὰ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ;

Τὸ κείμενο τῆς συνθήκης, ἀντίγραφο τῆς ὁποίας ἐφύλασσετο στὴν «Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης» ποὺ ἐφρουρεῖτο ἀπὸ τοὺς Κοανίμ, (Δευτερ. 31:9 - 26), ἐδιαβάζετο δημοσίως κάθε ἑφτά χρόνια κατὰ τὴ Γιορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας (31:10) ➡

- 11). Αυτή η συνήθεια αποτελεί την αρχαιότερη υπαγόρευση για την καθολική εκπαίδευση του λαού.

«Σύναξον τόν λαόν — άνδρας, γυναίκας, παιδιά καί τόν ξένον τών έντός τών πυλών σου — διά νά άκούσωσι καί διά νά μάθωσι καί νά φοβώνται Κύριον τόν Θεόν σας, καί διά νά προσέχωσι τά τέκνα αυτών, τά όποια δέν ξεεύρωσι, καί νά μάθωσι νά φοβώνται Κύριον τόν Θεόν σας πάσας τās ήμέρας, όσας ζήτε επί τής γής, πρός τήν όποίαν διαβαίνετε τόν 'Ιορδάνην διά νά κληρονομήσητε αύτήν», (Δευτερ. 31:12 - 13).

Τό δεύτερο μέσο γιά τήν απόκτηση μιάς θρησκευτικής εκπαιδύσεως ήταν, όπως αναφέραμε, ή μελέτη τής Ισραηλιτικής Ιστορίας. 'Η πίστη σέ έναν Θεό ένεργητικό καί δραστήριο, ό όποίος δέν είναι άμέτοχος μέ τά συμβαίνοντα, μαζί μέ μία μεγάλη έκτίμηση γιά τήν προφορική παράδοση, κατέστησε τήν αφήγηση τής Ιστορίας του 'Ισραήλ μία άκρως αποτελεσματική παιδαγωγική μέθοδο. Αυτές οι συλλογικές άναμνήσεις του λαού έλαβαν άργότερα τή μορφή τών Ιστορικών κειμένων. Μέ αύτή τή μορφή άποτελούν καί σήμερα ένα μέρος από τήν έν γενεί βιβλική λογοτεχνία. Αυτή τήν άξία τής Ιστορίας — σάν παιδαγωγικού μέσου — τονίζουν καί τά παρακάτω λόγια του συγγραφέα τών Ψαλμών:

«'Άκουσον λαέ μου, τήν διδασκαλίαν μου·

Κλίνετε τά ώτα σας εΐς τά λόγια του στόματός μου,
Θέλω άνοίξει έν παραβολή· τό στόμα μου·

Θέλω προσφέρει πράγματα άξιομνημόνευτα, τά άπ' άρχής·

Όσα ήκούσαμεν καί έγνωρίσαμεν

Καί οι πατέρες ήμών διηγήθησαν εΐς ήμάς.

Δέν έλομεν κρύψει αύτά από τών τέκνων

αυτών εΐς τήν έπερχομένην γενεάν,

Διηγούμενοι τούς έπαίνους του Κυρίου

Καί τήν δύναμιν Αυτού καί τά θαύματα Αυτού,

τά όποια έκαμε», (77:1 - 4).

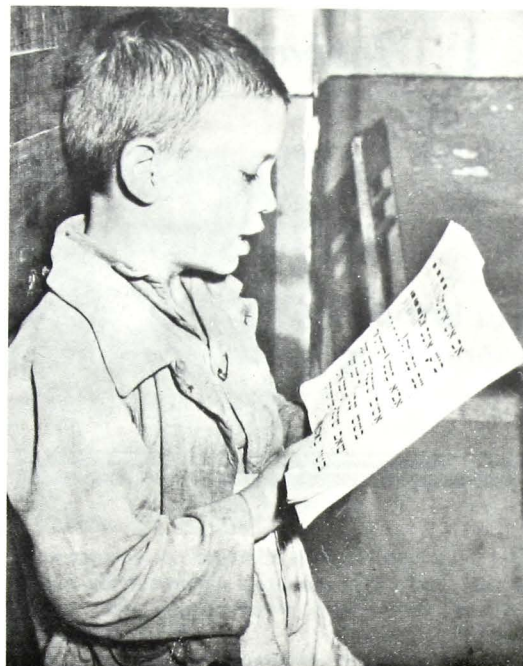
'Η περιοδική άνάγνωση του γραπτού κειμένου τής Τορά μαζί μέ τήν αφήγηση τής Ιστορίας του λαού, υπήρξαν τά δύο χαρακτηριστικά στοιχεία τής άρχαίας έβραϊκής θρησκευτικής εκπαιδύσεως. Τά δύο αύτά στοιχεία ήσαν εκείνα που ένεφύσησαν στον κάθε 'Ισραηλίτη τό συναίσθημα τής ταυτίσεως τών τυχών του μέ τό Θεό του καί τό λαό του.

Έκπαιδευτικά 'Ιδρύματα

Κατά τή βιβλική περίοδο τής Ιστορίας άναπτύχθηκαν, διάφοροι κοινωνικοί καί θρησκευτικοί θεσμοί καί 'Ιδρύματα που χρησίμευσαν γιά τή διοχέτευση τών 'Ιδανικών καί τών γνώσεων μέσα στους κόλπους τής εύρύτερης έβραϊκής κοινωνίας. Όρισμένοι από αυτούς τούς θεσμούς είχαν βραχύ βίο, όπως, π.χ. ό θεσμός τών Προφητών, του Ναού κλπ.

Ένας θεσμός, όμως, ή οίκογένεια, παραμένει σπουδαίος εκπαιδευτικός παράγοντας στό 'Ισραήλ από τούς άρχαίους βιβλικούς χρόνους μέχρι καί τής σημερινής έποχής. Παρόλον ότι σέ όλες τīs κοινωνίες ή οίκογένεια διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στή διαπαιδαγώγηση του παιδιού, στό 'Ισραήλ προσέλαβε άκόμη μεγαλύτερες διαστάσεις.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό τής Ισραηλιτικής οίκογένειας είναι ό σεβασμός πρός τούς γονείς ('Εξ. 20:12), καί ή αγάπη καί ή υπευθυνότης τών τελευταίων άπέναντι τών παιδιών, (Μαλαχ. 3:24). Τό Ισραηλιτικό σπίτι παίζει σημαντικά ρόλο στή θρησκευτική διαπαιδαγώγηση τών παιδιών (Δευτερ. 4:9, 6:7). Τό σπίτι άποτελεί τό χώρο όπου γίνεται, κατά κύριο λόγο, ή διδασκαλία τής έθνικής Ιστορίας.

Ένας μαθητής του Ozar ha - Torah Σχολείου, στό γκέττο τής Τυνησίας.

«Ένθυμήθητι τās άρχαίās ήμέρας

Συλλογίσθητι τά έτη πολλών γενεών.

Έρωτήσον τόν πατέρα σου καί αύτός

θέλει σοι άναγγέλει,

Τούς πρεσβυτέρους σου, καί αύτοί

θέλουσι σοι είπει», (Δευτερ. 32:7).

Μιά σπουδαία καινοτομία τής βιβλικής παιδαγωγικής υπήρξε ό κατ' οίκον τελετουργικός έορτασμός διαφόρων έπετείων, που κατέστη καί τό πρωταρχικό μέσο γιά τή μεταβίβαση τών πολιτιστικών καί θρησκευτικών άξιών από τή μία γενιά στήν άλλη. Άπό τής συστάσεως του Έβραϊκού έθνους, στή χαραυγή τής Ισραηλιτικής έθνικής Ιστορίας τήν Έξοδο, βλέπουμε τό τελετουργικό του Πέσσαχ νά δεσπόζει μέσα στό έβραϊκό σπίτι. Μέ αύτή τή διαπαιδαγωγική του μορφή τό σπίτι άποτελεί ένα 'Ιδιότυπο χαρακτηριστικό του έβραϊκού λαού.

Ταλμουδική έποχή

Παρόλον ότι στό Ταλμούδ δέν υπάρχει καμμία συστηματική καί ολοκληρωμένη άντιμετώπιση του θέματός μας, συναντάμε διάσπαρτες πληθός από μεμονωμένες δηλώσεις καί διδασκαλίες, οι όποιες εκφράζουν τīs άπόψεις τών τότε πνευματικών ήγετών, (100 π.Χ. — 500 μ.Χ.), γιά τήν παιδεία. Αυτή δέ ή παιδεία είναι καθολική, καλύπτει όλους τούς άνθρώπους, όλων τών ηλικιών καί τών κοινωνικών στρωμάτων. Θεωρούμενη κάτω από αύτό τό πρίσμα τής καθολικότητός της, θά μπορούσαμε νά πούμε ότι ή παιδεία κατά τήν Ταλμουδική έποχή άποτελεί ένα μοναδικό έκπολιτιστικό φαινόμενο. Τόσο γιά τīs εξαιρέτες προσωπικότητες που άνέδειξε, όσο, κυρίως, γιά τό μεγάλο αριθμό τους.

Έδώ, κάνοντας μία παρένθεση, θά λέγαμε ότι βρίσκεται μία από τīs άπαντήσεις του μεγάλου αίνιγματος, τής συνε-

χοὺς ὑπάρξεως τοῦ λαοῦ μας καί τοῦ 'Ιουδαϊσμοῦ, παρόλες τίς καταστρῶφές ποῦ γνώρισε. Αὐτή ἡ ἴδια ἡ ἱστορική συνέχιση τῆς ὑπάρξεώς μας, μᾶς ἀποκαλύπτει τή διορατικότητα τοῦ **Ραμπὶ Γιοχανάναν μπέν Ζακκάϊ**, ὅταν τὴν ἐποχὴ τῆς καταστροφῆς τοῦ Β' Ναοῦ ἀπευθυνόμενος πρὸς τίς Ρωμαϊκές ἀρχές ζήτησε: «**Δώστε μου τὴν 'Ιάμνια * καὶ τοὺς σοφούς της**», (git 56 b). Αὐτὴ ἡ συνεχὴς μελέτῃ τῆς Τορᾶ καὶ τῶν ἄλλων παραδοσιακῶν Ἰουδαϊκῶν κειμένων ἦταν ἐκεῖνο ποῦ κάλυψε τὸ κενὸ ἀπὸ τὸ χαμὸ τοῦ τελετουργικοῦ τοῦ Ναοῦ καὶ ποῦ ἐνεφύσησε μία νέα ζωτικότητα σέ ὅλο τὸ ἔθνος.

Ἡ μελέτῃ τῆς Τορᾶ δέν περιορίζεται σέ καμμία συγκεκριμένη ἡλικία, ἀλλὰ συνεχίζεται καθ' ὅλην τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀτόμου. Ἡ παρότρυνση τοῦ **Ραμπάν Γκαμαλιέλ**, «πρόσλαβε διδάσκαλον», ('Αβώτ, 1:16), ἀπευθύνετο πρὸς ὅλους χωρὶς καμμία διάκριση ἡλικίας ἢ κοινωνικῆς στάθμης. Ὁ βαθύτερος χαρακτήρας τῆς ἐβραϊκῆς ἐκπαίδευσως δύναται νά ἐκφρασθεῖ μέ τῆ φράση: «Μελέτῃ τῆς Τορᾶ γιὰ χάριν τῆς μελέτης» — μία ἰδέα ποῦ θέτει μπροστὰ στὸν κάθε μελετητὴ δύο κανόνες: τὴν «ἀφιλοκέρδεια» κατὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος, ὅπως αὐτὸ ὑπαγορεύεται: «Δέν θέλει ἀπομακρυνθεῖ τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ νόμου ἀπὸ τοῦ στόματός σου, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ θέλεις μελετᾶ ἡμέραν καὶ νύκτα» (Ἰησ. τοῦ Ναυῆ, 1:8), καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῆς μελέτης σάν ἓνα μέσο γιὰ τὴν πιστὴ τήρηση τῶν Μισθότ. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἡ «μελέτῃ» ἀναγνωρίσθηκε σάν κάτι τὸ ἀνώτερο ἀπὸ τὴν «τήρησιν» — διότι ἡ πρώτη εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴ δευτέρα.

Τὸ ἐκπαιδευτικὸ πλαίσιο

Λόγω τῶν μεταβαλλομένων συνθηκῶν καὶ τῶν πρόσθετων ἀπαιτήσεων τῆς ζωῆς ἄρχισε νά ἀναπτύσσεται ἀργότερα, ἐκτὸς τῆς οἰκογένειας, ἓνας καινούργιος θεσμός — τὸ σχολεῖο, ποῦ ἀναπτύχθηκε παράλληλα μέ τὴ Συναγωγὴ. Ὁ πρῶτος ποῦ θέσπισε τὴ σχολικὴ παρακολούθηση γιὰ τὴ θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ παιδιοῦ, ὑπῆρξε ὁ **Συμεὼν μπέν Σέταχ** (75 π.Χ.). «Στὴν 'Ιερουσαλήμ», διαβάζουμε στὸ Ταλμούδ, «ὑπῆρχαν 480 συναγωγές, στὴν καθεμιὰ ἀπὸ τίς ὁποῖες λειτουργοῦσε ἓνα σχολεῖο γιὰ τὴ μελέτῃ τῆς Τορᾶ καὶ ἓνα σχολεῖο γιὰ τὴ μελέτῃ τῆς Μισνά».

Ὁ ἐβραϊκὸς λαὸς ἔχει μία ἐκπαιδευτικὴ παράδοση τόσο παλιά ὅσο εἶναι καὶ ἡ ἱστορία του. Ἐξίσου μεγάλη εἶναι καὶ

Μάθημα θρησκευτικῶν σέ μία ἀμερικανικὴ κατασκήνωσι.

ἡ ἐβραϊκὴ συνεισφορά στὴν ἐν γένει ἀνάπτυξη τῆς ἐκπαίδευσως. Οἱ ἐκπαιδευτικὲς ἀρχές τῆς Βίβλου εἰσχώρησαν καὶ ἐπέδρασαν μέσω τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ἐδῶ εἶναι ἀξιοσημείωτὴ ἡ συνεισφορά τοῦ Βιβλίου τῶν Παροιμιῶν στὴ γενικότερη διάπλαση τοῦ ἀνθρώπινου χαρακτήρος.

Σήμερα ἔχει ἀναγνωρισθεῖ εὐρύτερα ἡ σημασία τῶν ἐκπαιδευτικῶν κανόνων καὶ ἀρχῶν τοῦ Ταλμούδ καὶ πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀντλοῦν ἰδέες ἀπὸ αὐτό. Σάν ἓνα τέτοιο παράδειγμα θά μπορούσαμε νά ἀναφέρουμε τὴν περίπτωση τοῦ National Educational Association τῶν ΗΠΑ, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴν καθιέρωση τοῦ κανόνος ὅτι σέ μιά τάξη ὁ ἀνώτερος ἀριθμὸς μαθητῶν εἶναι εἰκοσιπέντε, βασίστηκε στὶς ἀπόψεις τοῦ Ταλμούδ (Β. Β. 21 α).

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ταλμούδ ἡ ἐβραϊκὴ ἐκπαίδευση ἔχει ἀναπτυχθεῖ παρά πολύ, υἱοθετώντας πολλές ἀπὸ τίς μεθόδους καὶ τὰ μέσα ποῦ προσφέρει ἡ σύγχρονη παιδαγωγικὴ. Οἱ στόχοι της, ὅμως, παραμένουν ἀμετάβλητοι.

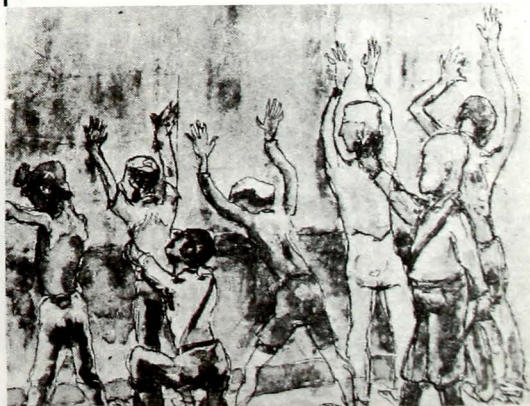
Η. Σ.

* Ἡ γνωστὴ βιβλικὴ πόλις *Jabneh*, νοτίως τῆς *Γιάφας* καὶ τοῦ *Τέλ* — Ἀβιβ.

ΓΙΑ ΜΟΝΟ

ΤΟ ΛΟΓΟ ΟΤΙ ΗΤΑΝ ΕΒΡΑΙΟΙ!

Ὁ ἐφιάλτης τελείωσε γιὰ τὴν οἰκογένεια Ντάτς. Μετὰ ἀπὸ 14 μῆνες στὶς φυλακές τῆς Ἀργεντινῆς, ὁ Ἀλεξάντρο Ντάτς, 58 χρονῶν ἡ σύζυγός του Ἐλενα, 57 χρονῶν καὶ τὰ παιδιά του, Ἐλσα, 29 χρονῶν, Σουζάνα, 23 χρονῶν καὶ Λιλιάνα 19 χρονῶν εἶναι καὶ πάλι ἐλεύθεροι. Οἱ ἀρχές τοὺς θεώρησαν «ἐνόχους», ἐπειδὴ εἶναι Ἑβραῖοι καὶ τοὺς κατηγορήσαν σάν «ἀνατροπείς» — ὅρος ποῦ συνηθίζεται πολὺ στὴν Ἀργεντινὴ τοῦ δικτάτορα Βιντέλα, ὅταν δέν ὑπάρχει συγκεκριμένη κατηγορία.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

Τά άρθρα που ακολουθούν έχουν σκοπό να παρουσιάσουν τη ζωή της 'Ισραηλιτικής Κοινότητας Ρόδου που κι' αυτή χάθηκε μαζί με τούς Μάρτυρες του β' παγκοσμίου πολέμου.

ΡΟΔΟΣ:

'Ελληνική νήσος στο Αιγαίον Πέλαγος όπου βρίσκεται και η ὁμώνυμος πόλις τῆς Ρόδου.

'Αρχαία 'Εποχή: Παρόλον ὅτι δέν εἶναι ἐξακριβωμένο πότε ἀκριβῶς ἐγκατεστάθησαν στή Ρόδο οἱ πρῶτοι 'Εβραῖοι, θά πρέπει νά ὑπῆρχε στή νήσο κάποια ἐβραϊκή Κοινότης, τουλάχιστον, ἀπό τά τέλη τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου. 'Η Ρόδος ἀναφέρεται σ' ἕνα ρωμαϊκό ἐγγραφο σάν μία ἀπό τίς περιοχές ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες ἐνημερώθησαν περί τῆς συμφωνίας φιλίας μεταξύ τῆς Ρωμαϊκῆς Γερουσίας (Senate) καί τοῦ 'Αρχιερέως Συμεῶνος (142 π. Χ.), ὡς ἐκπροσώπου τοῦ 'Ιουδαϊκοῦ ἔθνους. Πολλοί εἶναι οἱ μελετητές πού ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου καταλήγουν στό συμπέρασμα ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνη ὑπῆρχε στή Ρόδο ἐβραϊκή Κοινότης.

Ὁ 'Ηρώδης ὁ Μέγας (Herod the Great) εἶχε τήν εὐκαιρία νά ἐπισκεφθῇ τή νήσο ἀρκετές φορές. 'Η πρώτη του ἐπίσκεψις ἐγένετο τό 40 π. Χ. ὅταν, ταξιδεύοντας πρὸς τή Ρώμη καταστράφηκε τό πλοῖο του ἔξω ἀπό τήν Παμφυλία καί ὁ ἴδιος διασώθηκε ἀποβιβασθεῖς στή Ρόδο. 'Εκεῖ, σύμφωνα μέ τόν 'Ιώσηπον, ('Αρχ. 14:137 - 8 καί, ἐπίσης, Πόλεμοι, 1:280) βρῆκε τήν πόλιν κατεστραμμένη καί ἐρείπωμένη ἔπειτα ἀπό τόν πόλεμο τοῦ Cassius καί «παρόλο πού ὁ ἴδιος εἶχε ἀνάγκη ἀπό χρήματα, δέν δίστασε νά βοηθήσῃ στήν ἀνοικοδόμησίν της». Εἶναι πολὺ πιθανόν πῶς μέ τήν ἐνέργειά του αὐτή θέλησε νά βοηθήσῃ τό ντόπιο ἐβραϊκό πληθυσμό.

Μετά τή μάχη τοῦ 'Ακτιοῦ (31 π. Χ.) ἡ Ρόδος ὑπῆρξε ὁ χώρος συναντήσεως μεταξύ τοῦ 'Ηρώδου καί τοῦ νικητοῦ 'Οκταβιανοῦ. Αὐτῇ τῇ φορᾷ ὁ 'Ηρώδης διακήρυξε τήν ἀφοσίωσίν του πρὸς τό νέο Ρωμαῖο αὐτοκράτορα καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀνεγνωρίσθη ἐκ νέου Βασιλιάς τῆς 'Ιουδαίας, ('Ιώσηπος, Πόλεμοι, 1:387 - 8, 'Αρχ. 15:187 - 8).

Ὁ 'Ιώσηπος ἀναφέρει πῶς ὁ 'Ηρώδης συνέχισε νά προσφέρει οἰκονομική ἐνίσχυσι στή Ρόδο. «'Εκανε, ἐπανειλημμένως, προσφορές γιά τήν κατασκευή πλοίων καί ὅταν κατεστράφη ὁ ναός τῆς Πυθίας αὐτός τόν ξανάχτισε — ἕνα λαμπρό οἰκοδόμημα — ἀναλαμβάνων ἐξ ὁλοκλήρου τή δαπάνην», (Πολμ. 1:424, 'Αρχ. 16:147).

Μεσαιωνικοί Χρόνοι καί περίοδος 'Οθωμανικῆς κυριαρχίας μέχρις τόν 19ον αἰῶνα:

Οἱ 'Εβραῖοι τῆς Ρόδου ἀναφέρονται ἐκ νέου τήν ἐποχή τῆς 'Αραβικῆς κατοχῆς τῆς νήσου, τόν 7ον μ.Χ. αἰῶνα, μέ

Σιφρέ — Τοράη, οἱ Κύλινδροι τοῦ Νόμου.

στοιχεῖα πάνω στήν ἐμπορικὴ τους δραστηριότητα (Θεόφραστος, «Χρονογραφία», 1:345). Ὁ Βενιαμὴν ἀπὸ τὴν Τουδέλα, ὁ ραββῖνος περιηγητὴς τοῦ 12ου αἰῶνος, ἀναφέρει ὅτι συνήνητσε στήν πόλιν τῆς Ρόδου 400 'Εβραῖους. Τό 1280 ὠρισμένοι 'Εβραῖοι, ἀπὸ τούς διαφυγόντες τούς διωγμούς τῆς 'Αραγονήσου, ἦλθαν καί ἐγκατεστάθησαν στή νήσο πού, τότε, τελοῦσε ἀκόμη ὑπὸ τὴν 'Αραβικὴ κυριαρχία.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κυριαρχίας τῶν 'Ιπποτῶν τοῦ 'Αγ. 'Ιωάννου ἀπὸ τὴν 'Ιερουσαλήμ (1309 - 1522), ἡ ἐβραϊκὴ συνοικία τῆς πόλεως — *vicum Judeorum* — εὐρίσκετο πλησίον τῶν τειχῶν παρὰ τό λιμάνι. Κατὰ τίς τριανταοκτὴ ἡμέρες τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως ἀπὸ τούς Τούρκους, τό 1480, οἱ 'Εβραῖοι πολέμησαν ἡρωικά ὑπερασσιζόμενοι τήν πόλιν. Κατέστρεψαν τά σπίτια τους γιά νά ἐνισχύσουν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἐνῶ οἱ μάχες ἐφθασαν μέχρι τόν χώρο τῆς Συναγωγῆς. Ὅταν ἀπεχώρησαν οἱ Τούρκοι ὁ μέγας ἡγέτης τοῦ Τάγματος τῶν 'Ιπποτῶν, Pierre d' Aubusson, ἀνῆγειρε στό χώρο ἐκεῖνο δύο ἐκκλησίες γιά νά γιορτάσῃ τό γεγονός. 'Η Συναγωγὴ ἐγκατελείφθη. 'Αργότερα καί σ' ἀναγνώρισι τοῦ ἡρωϊσμοῦ πού ἐπέδειξαν οἱ 'Εβραῖοι, ἐπετράπη σ' αὐτούς νά ξαναοικοδομήσουν τήν Συναγωγή τους. Τό 1481 καί 1488 ἐπεσκέφθησαν τή Ρόδο ὁ Meshoullam ἀπὸ τὴ Valtera καί ὁ Ovadia de Bertino, ἀντιστοιχῶς.

Ὁ τελευταῖος βρῆκε μόνο εἰκοσιδύο ἐβραϊκὲς οἰκογένειες· οἱ ὑπόλοιποι εἶχαν φύγῃ μέ τούς σεισμούς τοῦ 1481/82, πού ἐπληξαν βαρεῖα τήν ἐβραϊκὴ συνοικία τῆς πόλεως. Ὅσοι παρέμειναν ζοῦσαν πολὺ φτωχικά καί ἦσαν ἀναγκασμένοι νά δουλεύουν σκληρά, ἀκόμη καί οἱ γυναῖκες. Κάποιος ἀνώνυμος περιηγητὴς, ὁ ἀποκαλούμενος

«Προσκυνητής από την Κολωνία», (Pilgrim of Cologne), σημειώνει με θαυμασμό τη δεξιοτεχνία των Έβραίων γυναικών στην κατασκευή μεταξωτών ρούχων, ενώ οι περισσότεροι άνδρες ήταν βυρσοδέψες.

Μετά από ένα λοιμό (1498 — 1500) το Τάγμα απέφασε την εκδίωξη όλων των Έβραίων που δεν θα δέχονταν να βαπτισθούν χριστιανοί. Τους εδόθη όμως, η άδεια να φύγουν παίρνοντας μαζί και τα υπάρχοντά τους. Οι περισσότεροι, μη επιθυμούντες να εγκατασταθούν σε τουρκικές περιοχές, ταξίδεψαν προς τη Νίκαια. Στις επόμενες δυο δεκαετίες αιχμαλωτίστησαν 2.000 έως 3.000 Έβραίοι, οι οποίοι μετεφέρθησαν στη Ρόδο πάνω στα καράβια του Τάγματος και υπεχρέωθησαν να δουλέψουν στην ανέγερση των οχυρώσεων.

Τό 1522 οι αιχμάλωτοι αυτοί βοήθησαν τους Τούρκους στην κατάληψη του φρουρίου της Ρόδου. Η Όθωμανική διοίκηση υπήρξε καλή για τους Έβραίους και, έκτοτε η Ρόδος αναδεικνύεται σε σπουδαίο Σεφαραδικό κέντρο, όπου οι Έβραίοι υπερτερούσαν αριθμητικώς έναντι των Τούρκων. Μεταξύ των πλέον διακεκριμένων ραββίνων της Ρόδου συγκαταλέγονται οι: Judah ibn Verga (16ος αιώνας) Moses Bussal (17ος αιώνας), Jehiel Bassan (18ος αιώνας), Judah Moses Franco — ο οποίος τό 1890 ανήλθε στο αξίωμα του **Ρισών λε — Τσιών** (Σεφαραδί αρχιραββίνου του Ισραήλ) και, τέλος, οι ραββίνοι της ξακουστής οικογένειας **Ίσραέλ**. Οι Έβραίοι της Ρόδου ήταν έμποροι, κατασκευαστές δπλων, άργυραμοιβοί, φοροεισπράκτορες και γιατροί. Μεταξύ των Έβραίων της μεσαιάς τάξεως κυριαρχούσαν οι τεχνίτες, μαραγκοί, βυρσοδέψες, χρυσοχόοι, βι-

βλιοδέτες, ενώ άλλοι φημιζονταν σαν οίνοπαραγωγοί, βιοτέχνες μεταξωτών ρούχων και ύφαντουργοί.

19ος Αιώνας

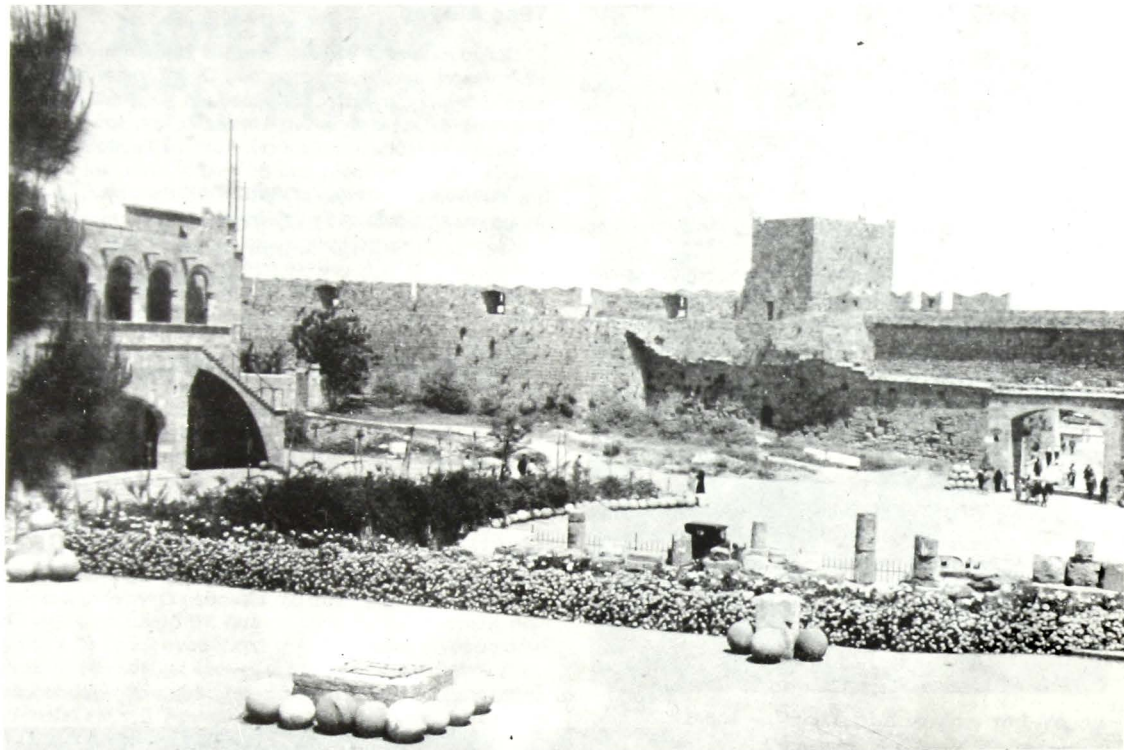
Οι πλουσιώτεροι Έβραίοι αυτή την εποχή ήταν έμποροι ύφασμάτων, μετάξης και σταφίδες. Οι υπόλοιποι ήταν καταστηματαρχες, τεχνίτες, ψαράδες και μικροπωλητές. Η Κοινότης διοικείτο από ένα έπαμελές συμβούλιο, τούς **«memunim»** («άξιωματούχους»). Αυτό το Συμβούλιο απέφασζε για τούς φόρους που θα επεβάλλοντο και μαζί με τον ραββίνο απέφασζε και εξέδιδε τις αποφάσεις («askamot»), για τα διάφορα θρησκευτικά ζητήματα που παρουσιάζονταν. Οι κρατικοί φόροι εισεπράττοντο από έναν όλο-θρησκο, ο οποίος διωριζέτο από τον Τούρκο Διοικητή. Ο ραββίνος ανέγνωριζέτο από τις αρχές ως έχων πλήρη αρμοδιότητα για ζητήματα που άφορούσαν τούς γάμους, διαζύγια, κληρονομικά κλπ.

Τό «Καάλ Γκαντόλ» (ή Μεγάλη Συναγωγή) κτίσθηκε την εποχή των Ιπποτών και τό «Καάλ Σαλώμ» τό 1593. Υπήρχαν άλλες δύο μικρότερες Συναγωγές, τό «Καάλ Καμόντο» (από τό 1865) και τό «Καάλ Τικοούν Χατσότ», που άπεκαλείτο και «Keila de los Ricos» («Η Συναγωγή των πλουσίων»). Επιπλέον, υπήρχαν πολλές «Γεσσιβότ», οι χώροι των οποίων έχρησιμοποιοούντο και για προσευχές, καθώς και πολλά άλλα μικρότερα midrashim. Η Γεσσιβά Ισραέλ (της οίκογένειας Ισραήλ) χρονολογείτο από τον 17ο αιώνα, ενώ ο **Μωϋσής Μενασέ** υπήρξε τό 1850 ο Ιδρυτής μιās δεύτερης, της Γεσσιβά Μενασέ. Ο γιός του, Βοάζ

Μεσαιωνικό κτίσμα του 1500 στη θέση της εβραϊκής συνοικίας.

Τά παλαιά τείχη τῆς πόλεως.

«Effendi», υπῆρξε Τουρκοκ δικαστής:

Ἡ ἐκπαίδευσις τῶν παιδιῶν ἀνετίθετο σέ ἰδιωτικούς δασκάλους, τοὺς ὁποίους ἀπασχολοῦσαν πολλές οἰκονόμιες ἀπὸ κοινοῦ. Στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἡ Alliance Israélite Universelle ἵδρυσε χωριστὰ σχολεῖα γιὰ τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια. Γενικά, ἡ ζωὴ τῶν Ἑβραίων ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἦταν καλὴ, ἐκτός ἀπὸ τὴν περίοδον τοῦ 1840 ὅταν στὴ Δαμασκὸ ξέσπασε ἡ διαβόητη «Αἱματικὴ Κατηγορία», (Damascus blood libel). Μέχρις οὗτο ἀποδειχθῇ ἡ ἀθωότης τῆς ἑβραϊκῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκού, ὁ ραββῖνος καὶ ἡ ἡγεσία τῆς Κοινότητος τελοῦσαν ὑπὸ κράτησιν. Σύμφωνα μέ διάφορες πηγές οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ρόδου κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἀριθμοῦσαν μεταξύ 2.000 καὶ 4.000 ἀτόμων.

Τὸ «Μαχζόρ Σεφαράδ», (τὸ Σεφαραδικὸ προσευχολόγιον) ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπὸ ὅλους ἐνῶ, ὠρισμένα κομμάτια καὶ ἰδιαίτερα τὰ «πιγιουτίμ» (ῥυμνοί, ψαλμοί) ἀπαγγέλλονταν στὰ Λαδῖνο. Πρὶν ἀπὸ τὸ γάμον τὴν προίκα ἐκτιμοῦσαν καὶ κατέγραφαν οἱ ἀρμόδιοι ὑπεύθυνοι καὶ, ἐπειτα, περιεφέρετο πᾶνω σέ ἄμαξες στοὺς δρόμους τῆς ἑβραϊκῆς συνοικίας. Τὸ Σαμπάτ, μετὰ τὸ γάμον, ὁ γαμπρὸς ἐκαλεῖτο πᾶνω στὴν Τεβὰ (βῆμα, ἀμβωνας) καὶ ἀπήγγελλε τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἀβραάμ πρὸς τὸν ὑπηρέτην του Ἐλιέξερ νὰ πᾶη στὴ Μεσοποταμίαν νὰ τοῦ βρῇ μία γυναῖκα γιὰ τὸν γιόν του Ἰσαάκ, (βλ. Γεν. 24). Τὸ δέ «Καάλ» ἐπαναλαμβάνανε κάθε ἐδάφιο τραγουδιστὰ ἀπὸ τὴν ἀραμαϊκὴν μετάφρασιν τῆς Πεντατεύχου, τὸ «Targum»

Ἱταλικὴ κυριαρχία

Τὸ 1912 μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ἡ Ρόδος, ὅπως καὶ ἄλλα νησιά τῆς Δωδεκανήσου, περιήλθε ὑπὸ Ἱταλικὴν κυριαρχίαν. Τότε υπῆρχαν στὴ νῆσον περί τοὺς 4.500 Ἑβραῖοι, ἐνῶ ἀρκετοὶ Ἱταλοὶ Ἑβραῖοι ἤλθαν καὶ ἐγκατεστάθησαν στὴ νησί. Τὸ 1927 ἱδρύθηκε ἓνα Ἱταλικὸ ραββινικὸ Σεμινάριο, ποὺ παρέμεινε ἐν λειτουργίᾳ μέχρι τὸ 1938, ὅταν ἐγίνετο ἡ διακήρυξις τῶν φασιστικῶν φυλετικῶν νόμων. Τὴν ἴδια ἐποχὴν ἐξεδιώχθησαν 103 ἑβραϊκὲς οἰκογένειες ποὺ εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, τὴ Βουλγαρίαν καὶ τὴν Τουρκίαν μετὰ τὸ 1919. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς διέφυγαν στὴν Ταγγέρη. Λίγο ἀργότερα ἀρκετοὶ Ροδίτες Ἑβραῖοι διέφυγαν στὸ (τότε) Βελγικὸ Κογκὸ καὶ τὴ Ροδεσίαν.

Μετὰ τὴ συνθηκολόγησιν τῆς Ἱταλίας μέ τοὺς συμμάχους τὸ 1943, οἱ Γερμανοὶ κατέλαβαν τὴ Ρόδον καὶ στὶς 24 Ἰουλίου τοῦ 1944 ἔστειλαν γιὰ τὸ Ἀουσβιτς ὅλους τοὺς 1.700 ἐναπομεινάντας Ἑβραίους. Μόνο 161 ἄτομα διεσώθησαν. Τὸ 1947 ὅταν ἡ Ρόδος ἐνώθηκε μέ τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ζοῦσαν ἐκεῖ περί τοὺς 50 Ἑβραίους ἐνῶ σήμερον διαβιοῦν ἐκεῖ περί τοὺς 35.

★ ★ ★

(Τὸ ἄρθρον αὐτὸ εἶναι μετάφρασις ἀπὸ τὸ οἰκεῖον λῆμμα τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας «Judaica»)

‘Ιστορικές σημειώσεις γιά τούς Έβραίους τής Ρόδου

Τό παρακάτω σημείωμα γράφτηκε από τόν
άειμνηστο Βιτάλη Στρούμσα, Σύμβουλο του Κυ-
βερνήτη τής Ρόδου, τόν Αύγουστο του 1936.

Οι ‘Ισραηλίτες πού ζοῦν σήμερα στή Ρόδο εἶναι περίπου 4.500. Πρίν 30 χρόνια ἦσαν περί τῆς 6.000. Ἡ μετανά-
στευση τότε πού δέν ὑπῆρχε κανένα ἐμπόδιο, ἔκανε γύρω
στούς 1.500 Ρόδιους νά πάνε πρὸς τῆς δύο Ἀμερικέες καί
βόρεια καί νότια, τό Βελγικό Κογκό, τήν νότιο Ἀφρική καί
μερικές χώρες τῆς Εὐρώπης. Αὐτοί ἄν καί ἔφυγαν ἀπό πο-
λύ καιρό, εἶναι πάντα δεμένοι μέ τό νησί πού γεννήθηκαν,
δέν ξεχνοῦν ποτέ τούς συγγενεῖς τους πού ἔχουν ἀνάγκη
καί τούς στέλνουν βοηθήματα κάθε μήνα. Ἀκόμη, σχεδόν
ὅλοι, ἔρχονται στή Ρόδο γιά νά κάνουν τήν τελετή τοῦ γά-
μου τους.

Ἡ ἐγκατάσταση τῶν ‘Ισραηλιτῶν στή Ρόδο χάνεται στά
βάθη τῶν αἰώνων καί τά ἱστορικά ντοκουμέντα δέν μπο-
ροῦν νά καθορίσουν μέ ἀκρίβεια τήν ἡμερομηνία. Τήν
πρῶτη σοβαρή πληροφορία πού ἔχουμε γιά τήν παρουσία
τῶν ‘Ισραηλιτῶν στή Ρόδο τή βρίσκουμε στό ἔργο τοῦ
διάσημου ταξιδιώτη Βενιαμίν Μπέν Γιονᾶ, πού γεννήθηκε
στήν Τουδέλη τῆς Ναβάρρας (‘Ισπανία) γύρω στά 1130
καί πέθανε τό 1178.

Φεύγοντας ἀπό τή Σαραγόσα τό 1165, ἐπί 8 χρόνια, μέ-
χρι τό 1173, διέτρεξε τή μεσημβρινή Εὐρώπη, μερικά νη-
σιά τοῦ Αἰγαίου μεταξύ αὐτῶν καί τή Ρόδο, τήν Ἀνατολή
τῆν Ἀφρική, γιά τό ἐμπόριό του καί γιά νά συλλέξει πληρο-
φορίες γιά τούς ὁμοθρήσκους του. Τό ἔργο του γραμμένο
στά ἑβραϊκά, μεταφράστηκε σ’ ὅλες τῆς σύγχρονες γλῶσ-
σες. Σ’ αὐτό τό ἔργο διαβάζουμε ὅτι τό 1166 (περίπου
πρίν ἀπό 800 χρόνια) ὑπῆρχε στή Ρόδο ἑβραϊκή Κοινότητα
μέ 500 ψυχές.

Ἐνα ἄλλο αὐθεντικό ντοκουμέντο, πιά πρόσφατο, πού
δείχνει τήν ὑπαρξή στή Ρόδο ἑβραϊκῆς Κοινότητας, εἶναι ἡ
ἐφημερίδα γραμμένη στά ἑβραϊκά, ἀπό τόν ‘Ισραηλίτη ἴτα-
λό Valterra Meshoullan, ὅπου περιγράφει τό ταξίδι πού ἔ-
καμε στήν Παλαιστίνη τό 1481, πρίν ἀπό 455 χρόνια. Σ’
αὐτή τήν ἐφημερίδα, πού φυλάγεται στήν Λορεντζιανή βι-
βλιοθήκη τῆς Φλωρεντίας, ὁ συγγραφέας λέει ὅτι ἔφτασε
στή Ρόδο στίς 4 Μαΐου ἐκείνης τῆς χρονιᾶς καί ὅτι ἐπισκέ-
φθηκε τόν περίφημο Πέτρο ντ’ Ὀμπουσάν (Rierre d’
Aubusson), (1476 — 1513), συνοδευόμενος ἀπό κάποιον
Ἀβραάμ τῆς Φερράρα, καί ἀπό ἕναν ἄλλο ‘Ισραηλίτη, πού
δέν κατονομάζει, πού ἔχαιραν καί οἱ δύο, λέει, μεγάλης ἐκ-
τιμήσεως. Μιλάει μέ ἐνθουσιασμό γιά τήν ὁμορφιά τῆς πο-
λεῖας καί γιά τῆς πολλῆς διακοσμήσεως τῆς.

Ἀναφέρει γιά τήν Τζιουντέικα (τήν ἑβραϊκή συνοικία)
ὅτι φαίνεται νά ὑπέφερε πολύ ἀπό τήν πολιορκία πού ἔκα-
ναν οἱ Τούρκοι μπροστά στήν πόλη τήν προηγούμενη χρο-
νιά, δηλ. τό 1480. Ἀναφέρει συγκεκριμένα τά ὄνματα
τῶν προυχόντων «Messer Leon τῆς Ρόδου καί τοῦ γιατροῦ

‘Οδός Δωσιάδου — κάθετος Πλ. Ἑβρ. Μαρτύρων (εἰς
τό ἄκρον τῆς ὁδοῦ εὐρίσκεται ἡ Συναγωγή «Σαλώμ»).

Ἀζαριᾶ» πού χάσανε τά σπίτια τους πού βρίσκονταν μέσα
στήν Τζιουντέικα, ἐξ αἰτίας τῆς ἐρήμωσης πού προκάλεσε
ἡ πολιορκία. Οἱ πιά ὀρμητικές ἐπιθέσεις ἐναντία στό φρού-
ριο γίνθηκαν ἀκριβῶς ἀπό τή μεριά τῆς ἑβραϊκῆς συνοικίας,
ἐπειδή τά τείχη σ’ αὐτό τό μέρος ἦσαν τά λιγότερο ἀνθε-
κτικά. (Ὅπως εἶναι γνωστό ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ 2ος,
γνωστός ἐπίσης σάν Μωάμεθ ὁ Κατακτητής, γιά νά κατα-
κτήσει τή Ρόδο, τήν ἰσχυρή θέση, τήν πιά ἀπόρθητη νῆσο
τοῦ μεσαίωνα, χρησιμοποίησε 100.000 στρατιῶτες καί
200 καράβια, ὑπό τή διοίκηση τοῦ Μεσίχ Πασᾶ, ἀπογόνου
τῶν Παλαιολόγων, τελευταίου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαν-
τίου. Ἄν καί οἱ ἱππότες δέν ἦσαν πάνω ἀπό 500, οἱ Τούρ-
κοι ἀναγκάστηκαν νά λύσουν τήν πολιορκία, πού κράτησε
ἀπό τῆς 24 Μαΐου ὡς τά τέλη Ἰουλίου τοῦ 1480 καί νά ἐπι-
στρέψουν στήν Ἀνατολή μετά ἀπό 9 βδομάδες ἀνώφελες
προσπάθειες καί μέ σοβαρές ἀπώλειες.

Ὁ πρῶν Παλαιολόγος Μεσίχ Πασᾶ πλήρωσε μέ δυσ-
μένεια αὐτή τήν ἴπτα, πού εἶχε τότε μιά σημαντική ἀπήχη-
ση σ’ ὅλη τή Χριστιανοσύνη).

Ἐνας ἄλλος ἴταλός ραββίνος, ὁ Ovadia de Bertinero, σ’
ἕνα γράμμα του στά ἑβραϊκά, πού ἔγραψε τό 1488 ἀπό
τήν Παλαιστίνη στήν οἰκογένειά του καί πού φυλάγεται
στήν ἴδια βιβλιοθήκη τῆς Φλωρεντίας, κάνει, ὅπως ἔκαμε
πρίν ἀπό αὐτόν ὁ Valterra Meshoullan, μιά διθυραμβική
περιγραφή τῆς Ρόδου, πού ἐπισκέφτηκε τό Νοέμβριο τοῦ
1467. Γράφει ὅτι ὅποιος δέν εἶδε τή Ρόδο καί τά ὑψηλά ὀ-
χυρωμένα τείχη τῆς μέ τῆς σιδερένιες πόρτες, δέν ἔχει δεῖ

Όμάδα Εβραίων της Ρόδου του περασμένου αιώνα.

ποτέ μία αληθινά όχυρωμένη θέση. Μιλᾷ έκτεταμένα γιά τούς 'Ισραηλίτες πού ζοῦν σ' αὐτή τήν πόλη καί πού ἀνάμεσα τους πέρασε 15 μέρες. Ἐκφράζεται γι' αὐτούς μέ τόν ἀκόλουθο τρόπο.

«Ποτέ δέν εἶδα μία ἰσραηλιτική κοινότητα σάν καί αὐτή τῆς Ρόδου ὅπου ὅλοι, ἀπό τόν μεγαλύτερο ὡς τόν μικρότερο, εἶναι ἔξυπνοι. Ἐχουν καλές συνήθειες καί εἶναι εὐγενικοί μέ ὅλους· σχεδόν ὅλοι εἶναι ντυμένοι προροτερῶς ἔχουν μακρυά μαλλιά καί μοιάζουν μέ πρίγκιπες. Πουθενά ἄλλου δέν συνάντησα ἰσραηλίτισσες σάν αὐτές τῆς Ρόδου πού ἀσχολοῦνται μέ ὀλων τῶν εἰδῶν τίς δουλειές. Προπάντων εἰδικεύονται στό κέντημα, πού οἱ κυριότεροι ἀγοραστές εἶναι οἱ ἱππότες. Οἱ ἀρχηγοί τῶν ἱπποτῶν τιμοῦν συχνά μέ τίς ἐπισκέψεις τους τά σπίτια τῶν ἰσραηλιτῶν γιά νά θαυμάσουν τά κεντήματα τῶν ὁμορφῶν κεντηστριῶν. Ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς Ρόδου εἶναι τόσο καθαρή καί τόσο ὑγιεινή πού τέτοια δέν ἔχω συναντήσει πουθενά ἄλλου».

Θεωροῦμε ἐνδιαφέρον ν' ἀναφέρουμε μία περικοπή ἀπό τό ἔργο μέ τόν τίτλο: «Τό ὁδοιπορικό ἑνός ἱππότη τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ στό νησί τῆς Ρόδου», πού δημοσιεύτηκε τό 1300 ἀπό τόν Guy Sommi Picenardi πού καί ὁ ἴδιος ἀνήκε σ' αὐτό τό Τάγμα καί τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε ἀξιωματοῦχος.

Ἰδού ἡ περικοπή, πού εἶναι μία ἀκόμη ἀπόδειξη τῆς παρουσίας τῶν ἰσραηλιτῶν στή Ρόδο, ὅταν οἱ ἱππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου κατεῖχαν τό νησί:

«Στήν ἐβραϊκή συνοικία ἡ Συναγωγή καταστράφηκε ἀπό

τό τουρκικό πυροβολικό στή διάρκεια τῆς περίφημης πολιορκίας τοῦ 1481, ἀλλά μετά τήν ἀπόκρουση τῆς πολιορκίας, τό τάγμα τήν ξανάκτησε μέ δικά του ἔξοδα, μέ τήν πλήρη συγκατάθεση τοῦ Πάπα Σίξτου 5ου, σέ ἀναγνώριση τῆς πίστες πού ἔδειξαν οἱ ἰσραηλίτες στή διάρκεια τῆς πολιορκίας. Ἀλλά τό 1501 ἀρχισε νά διαγράφεται ἐναντία στούς Ἑβραίους τῆς Ρόδου. Ὁ Μέγας Ἱππότης τοῦ Ὀμπουσόν (ὁ ἴδιος πού πρὶν 20 χρόνια ξανάκτησε τή Συναγωγή τους γιά νά τούς ἀνταμείψει ἐπειδή ἦσαν πιστοί) ἀποφάσισε τήν ἔξορά τους μέ ἕνα διάταγμα τῆς 9 Ἰανουαρίου 1502. Αὐτή ἡ πράξη, μία ἀπό τίς πιδ ἀπεχθεῖς πού ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῆς μισαλλοθησκείας, διατάσσοντας ὅτι ὁ κάθε ἐνήλικος ἰσραηλίτης, ἀνδρας ἢ γυναίκα, πού ἀρνιόταν τή βάπτισμα, θά φορτωνόταν σέ καράβι γιά τήν Nice en Provinces (Νίκαια), μέ μία προθεσμία 40 ἡμερῶν γιά νά πούλῃσει τά ἀγαθά του, εἰδήμῃ τά ἀγαθά του θά ἐδῇμεύοντο πρὸς ὄφελος τοῦ Δημοσίου Ταμείου καί οἱ ἴδιοι θά πουλιόντουσαν σάν σκλάβοι. Τά παιδιά θά βαπτίζόντουσαν, ἀκόμα καί ἂν οἱ γονεῖς τους ἦσαν ἀντίθετοι».

Ὅταν ἡ Ρόδος ἔπεσε στά χέρια τῶν Τούρκων, στό τέλος τῆς χρονιάς 1542, οἱ ἀλλαξοπιστήσαντες, τό 1502 ἰσραηλίτες ὑποχρεώθηκαν νά ξαναγυρίσουν στήν παλιά τους θρησκεία. Εἶναι πολύ πιθανό ὅτι μερικοί ἀπό τούς ἰσραηλίτες πού κατοικοῦν σήμερα στή Ρόδο νά κατάγονται ἀπό αὐτούς τούς τελευταίους.

Μετά τήν κατάκτηση τῆς Ρόδου, ἀπό τό Σουλτανο Σουλεϊμάν, στίς 25 Δεκεμβρίου 1522, πολλοί ἰσραηλίτες με-

Χαρακτηριστική ομάδα από Έβραϊες γυναίκες.

Δύο από τις πιο δημοφιλείς Έβραϊες της Τζουντάικα.

τανάστες ή παιδιά αυτών που μετανάστευσαν τό 1492, από την Ίσπανία, ήρθαν από διάφορες πόλεις της Τουρκίας να εγκατασταθούν στη Ρόδο. Ο Σουλτάνος έφερε μάλιστα ειδικά καμιά σαρανταριά οικογένειες από τη Θεσσαλονίκη, στις οποίες παραχώρησε μερικά προνόμια, μεταξύ των άλλων την απαλλαγή από τό φόρο, όνομαζόμενο «Χαράτσι» (κεφαλικό φόρο που πλήρωναν όλοι οι μή μουσουλμάνοι υπήκοοι). Ο αριθμός αυτών που ήρθαν από την Τουρκία καί συνεπώς είχαν ισπανική καταγωγή ξεπέρασε τόσο πολύ τόν αριθμό των γηγενών Ίσραηλιτών, που δέν ήσαν καί δέν μπορούσαν να έχουν έκδιωχτεί από την Ίσπανία, τό 1482 καί που ή γλώσσα τους ήταν σίγουρα τά ελληνικά, που καμιά δεκαριά χρόνια μετά την κατάληψη της Ρόδου από τούς Τούρκους, δέν μιλούσαν πιά παρά ισπανικά.

Εάν θεωρούμε ότι ή προφορά της Ισπανικής διαλέκτου, που μιλούν οι Ρόδιοι, μοιάζει πολύ μέ αυτή των Θεσσαλονικιών καί ότι πολλές λέξεις παλιές καστιλιάνικες, που χρησιμοποιούνται από τούς Ίσραηλίτες της Θεσσαλονίκης, χρησιμοποιούνται επίσης στη Ρόδο, δέν λαθεύουμε στό να βεβαιώσουμε ότι αυτό τό περίεργο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό όφείλεται στην επίδραση που έπρεπε να έχουν οι 40 οικογένειες της Θεσσαλονίκης, που μεταφυτεύθηκαν στη Ρόδο, όπως είπαμε παραπάνω, μετά από διαταγή του Σουλτάνου Σουλεϊμάν.

Στά 390 χρόνια (από τό 1522 ως τό 1912) που κράτησε ή όθωμανική κυριαρχία, οι Ίσραηλίτες της Ρόδου έζησαν ήσυχα, όπως όλοι οι όμόθρησκοί τους στό υπόλοιπο της Αυτόκρατορίας των Σουλτάνων. Δέν χρειάζεται να πούμε ότι από τό 1912, ήμερομηνία καταλήψεως των νήσων του Αίγαίου από τούς Ίταλούς, όχι μόνο άπολαμβά-

νουν, όπως καί τά άλλα γηγενή στοιχεία, των δικαίων της προσωπικότητας αλλά φυσικά κανένα έμπόδιο δέν υπάρχει στην άσκηση της θρησκείας τους. Διαχειρίζονται όπως νομίζουν καλύτερα τις υποθέσεις, μέ τρόπο που να εξυπηρετεί τό σύνολο.

Η Ρόδος ήταν μέχρι πριν λίγο καιρό κέντρο ραββινικών σπουδών μεγάλης σημασίας. Άν καί, από λίγα χρόνια τώρα, σπάνια μερικές οικογένειες έχουν μία κάποια χειραφέτηση καί μία τάση γι' αυτό που λέμε «δυτικοποίηση». Όμως στό σύνολό τους οι Ίσραηλίτες της Ρόδου ασκούν μέ ζέση τη θρησκεία τους καί μπορούμε να πούμε ότι μέσα στό οικογενειακό τους περιβάλλον αναπνέουν τόν καθαρό άέρα της έβραϊκής ζωής.

Διατρέχοντας την Ιστορία της Ρόδου καί τις άφηγήσεις των ταξιδιωτών που ήρθαν να την έπισκεφτούν διάφορες έποχές, έδώ καί 810 χρόνια, διαπιστώνουμε ότι οι Ίσραηλίτες έζησαν πάντα στην ίδια συνοικία, που βρισκόταν μέσα στην όχυρωμένη πόλη καί όπου τούς βλέπουμε ακόμα σήμερα, τουλάχιστο τη μεγαλύτερη πλειοψηφία τους. Εκεί βρίσκονται επίσης καί οι τόποι λατρείας. Μέ άλλα λόγια, όλη ή έβραϊκή ζωή συγκεντρώνεται σ' αυτή τη γωνιά της παλιάς όχυρωμένης πόλης που χρονολογείται από τόν μεσαιώνα. Μπορούμε να πούμε ότι οι δρόμοι αυτής της συνοικίας είναι σαν την αύλη ενός μόνον σπιτιού, τόσο αυτοί που κατοικούν εκεί ζουν όμαδικά καί φιλικά.

Άλλοτε υπήρχαν στη Ρόδο πολλές θρησκευτικές άκαδημίες που οι βιβλιοθήκες τούς «Γιεσιβότ», (χώροι μελέτης), περιελάμβαναν εκατοντάδες θρησκευτικά βιβλία. Σήμερα δέν μένει παρά μόνο μία, που άνήκει στην οικογένεια Μενασέ. Ο μεγάλος αριθμός αυτών των «Γιεσιβότ» προ-

“Ένας δημόσιος κήπος.

είλκυε πολλούς ραββίνους στη Ρόδο, που έρχονταν γιά νά μελετήσουν πάνω στή Βίβλο καί τό Ταλμούδ. Μεταξύ τών μεγάλων ραββίνων πού διοικούσαν τήν Κοινότητα τής Ρόδου καί πού έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στήν τύχη της πρέπει ν' αναφέρουμε τούς: 'Ιακώβ Τάρσα, Σμουέλ Ζαντόκ, Χάιμ 'Αλγκαζή, Γιεχουντάν Μπενιαμίν, Μωσέ 'Ισραέλ, 'Εγράν Μαλχη, Γιεδάν Σμουέλ Ταρίκα, Ραφαέλ 'Ισάκ 'Ισραέλ, Χάιμ Γιεχουντάν 'Ισραήλ, Μωσέ Φράγκο.

“Όλα τά χρόνια, κατά τή διάρκεια τής επίσημης θρησκευτικής έορτής τής βραδιάς πού προηγείται του «Κιπούρ» (ήμέρα τής μεγάλης συγγνώμης), απαγγέλλονται άκόμα σήμερα «άσκαβότ» (ειδικές προσευχές) γιά νά μνημονεύσουν καί νά εύλογήσουν, μέσα στή συνάθροιση τών πιστών, τά όνόματα αύτών τών μεγάλων ραββίνων.

Στή μέση του άπέραντου ώκεανού τής μοντέρνας ζωής, όπου τό καράβι τής θρησκείας χάνει συνεχώς καί άδυσώπητα έδαφος καί δύναμη, ή Ρόδος παρουσιάζόταν σάν ένα φωτεινό σημείο, σπάνιο καταφύγιο τής θρησκείας καί τής εβραϊκής παράδοσης, πού ήταν σέ κίνδυνο.

Κάθε πρωί, τήν αύγή, οι ασμας (αυτόι πού φροντίζουν τή Συναγωγή) κάνουν τό γύρο τής συνοικίας καλώντας τούς πιστούς γιά τήν προσευχή. Τό ίδιο κάνουν καί τήν «Παραμονή του Σαββάτου». (Παρασκευή βράδυ) γιά ν' άναγγείλουν ότι έφτασε ή ώρα γιά τήν προετοιμασία γιά τό Καμπαλάτ Σαμπάτ (τήν ύποδοχή του Σαββάτου).

Τό μήνα 'Ελοϋλ (Σεπτέμβριο), όταν πλησιάζουν οι μεγάλες θρησκευτικές γιορτές, πολλοί πιστοί σηκώνονται από τό κρεβάτι τους πρίν ξημερώσει γιά νά πάνε στίς Συναγωγές ή άκόμα σέ ιδιωτικά σπίτια καί νά προσευχηθούν όλοι μαζί τά «σελιχότ», (παρακλητικές προσευχές) γιά νά ζητήσουν τή συγγνώμη του Θεού. 'Η άνάπαυση του Σαββάτου τηρείται άυστηρότατα. Οι τράπεζες καί τά καταστήματα πού άνήκουν σέ 'Ισραηλίτες μένουν κλειστά τό Σάββατο. “Ένα διάταγμα του Διοικητού έπιβάλλει αύτή τήν άνάπαυση, όπως τήν έπιβάλλει έπίσης γιά τήν Κυριακή καί τήν Παρασκευή γιά κείνους πού πιστεύουν σέ άλλες θρησκείες. 'Η συνήθεια έπιβάλλει έπίσης, τήν παραμονή του Ρώς — 'Ασανά (ήμέρα του εβραϊκού έτους) νά πηγαίνουν στα νεκροταφεία γιά νά προσευχηθούν στους τάφους τών μεγάλων ραββίνων.

'Η νηστεία τής «9 'Αβ» (έπέτειο τής καταστροφής του ναού τής 'Ιερουσαλήμ) τηρείται από πολλούς πιστούς.

Στή συνοικία αύτή υπάρχουν δύο «Κεϊλότ» — Συναγωγές,

πού ή μία (Μεγάλη Συναγωγή) είναι από τήν έποχή τών 'Ιπποτών, τό 1481, καί ή άλλη (Κάλ Σαλώμ) είναι από τό 1593 καί ανακαινίστηκε τό 1860. 'Εκτός από αυτές τίς δύο Συναγωγές, υπάρχουν στήν ίδια συνοικία καί 4 «μιντρασίμ» (χώροι μελέτης θρησκευτικών κειμένων).

'Η Κοινότητα έχει ένα σχολείο, όπου φοιτούν περίπου 450 παιδιά καί τών δύο φύλων καί ένα ραββινικό κολλέγιο, μέ οίκοτροφείο, πού ιδρύθηκε τό 1928. Σκοπός του είναι νά εκπαιδεύσει «Σωχετίμ» (σφαγεϊς ζώων), «Μοελίμ» (περιτομείς), «Χαζανίμ» (ιερολειτουργούς), δασκάλους γιά τά θρησκευτικά καί τήν εβραϊκή φιλολογία, γιά όλες τίς Κοινότητες τής έγγύς 'Ανατολής καί τίς 'Ισραηλικές σεφαραδικές κοινότητες πού είναι διασκορπισμένες σ' όλο τόν κόσμο.

Στους κόλπους αύτης τής Κοινότητας υπάρχουν έπίσης έπιτροπές πού έχουν σκοπό τή φιλανθρωπία, τήν άγαθοεργία, σέ όλες τίς μορφές της. Αύτές οι έπιτροπές είναι οι άκόλουθες:

- 1 **‘Ολέρ Νταλίμ.** 'Ιδρυμα πού προσφέρει βοήθεια στους φτωχούς καί σέ όσους έχουν άνάγκη.
2. **Μπικούρ Χολίμ.** Βοηθάει τούς άπόρους άρρώστους καί φροντίζει γιά τά έξοδα ταφής στήν περίπτωση του θανάτου τους.
3. **‘Επιτροπή Κυριών.** Φροντίζει γιά τίς άπορες λεχώνες.
4. **Σχολική Προστασία.** Προσφέρει βιβλία, σχολικό ύλικό καί ρουχισμό στους άπορους μαθητές.
5. **Μπενέ — Μπερίθ.** 'Οργάνωση άγαθοεργός, άμοιβαίας βοήθειας καί γιά τή διάδοση τής παιδείας.

Τό άρθρο συνοδεύεται από φωτογραφίες από γνήσιους 'Εβραίους Ρόδιους πού σήμερα (Αύγουστος 1936) ζούν άκόμη καί όταν δέν θά βρίσκονται πιά σ' αυτόν τόν κόσμο, δέν θά ξαναδοϋμε σ' αύτή τήν πόλη ούτε τίς χαρακτηριστικές βιβλικές μορφές τους, όλο γαλήνη καί μακαριότητα, ούτε τίς ένδυμασίες τους, πού ή πηγή τους είναι πρίν από πολλούς αιώνες.

Προτού ό μοντερνισμός εξαφανίσει αύτά τά ίχνη μιās άλλης ηλικίας, ίσως θά έπρεπε νά διατηρηθούν αυτές οι πρωτότυπες ένδυμασίες στο έθνογραφικό μουσειό τής πόλης μας, όπου είναι ήδη έκτεθειμένες οι φορεσιές τών αυτόχθονων τών νήσων μας του Αιγαίου.

Η ΣΥΝΑΓΩΓΗ «ΣΑΛΩΜ»

Σάν εκφρασις τῆς υπάρξεως ἀξιόλογου ἐβραϊκοῦ στοιχείου στό Μεσογειακό χώρο καί ἰδιαίτερα στή Ρόδο ὑπῆρχαν ἀπό τά χρόνια τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου Συναγωγές γιά τίς θρησκευτικές ἀνάγκες τοῦ ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου. Μετά τήν διάλυσι τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καί μέχρι τῆς ὑπό τῶν Ἱπποτῶν κατακτήσεώς της ἡ Ρόδος ὑπέστη ἀλλεπάλληλες λεηλασίες καί καταστροφές ἀπό τοὺς ἐκάστοτε κατακτητές της. Μαζί μέ τοὺς οἰκισμοὺς τῆς παλαιᾶς πόλεως καί τά μνημεῖα κατεστράφησαν καί οἱ Συναγωγές μέ μόνη ἐξάίρεσι τῇ Συναγωγῇ «Σαλώμ» γιά τήν ὁποία ἀναφέρουμε στό παρόν σημεῖωμα.

Ἡ Συναγωγή «Σαλώμ» ἀνηγέρθη τόν 12ον αἰῶνα ὕστερα, ὅμως, ἀπό ἓνα σκληρό βομβαρδισμό τό ἔτος 1480 κατεστράφη καί ἀνοικοδομήθη λίγο ἀργότερα μέ ἔγκρισι τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης Σίξτου.

Κατά τήν διάρκεια τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἡ Συναγωγή «Σαλώμ» ἀντίθετα μέ ἄλλες Συναγωγές, πού εἶχαν καταστραφῇ ἐκ θεμελίων, ἐπέζησε τοῦ πολέμου. Εἶχε ὅμως ἀπόλυτη ἀνάγκη νά ἀνακατασκευασθῇ ἡ στέγη της πού ἦταν ἀπό χῶμα — πατελιά μέ μιά στέγη ἀπό μπετόν ἀρμέ καί ἄλλες ἐπισκευές συντηρήσεως τοῦ κτιρίου της, καθὼς καί νέον ἐξοπλισμό, διότι ὁ προηγούμενος εἶχε λεηλατηθῇ. Μέ τό ἔργο αὐτό ἡσχολήθη ὁ ἀείμνηστος Ἡλίας Σοριάν Πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος χάρις στίς ἐνέργειες τοῦ ὁποίου καί μετέπειτα τοῦ νέου Δ. Συμβουλίου, μέ ἐπικεφαλῆς τόν Πρόεδρον κ. Μωρίς Σοριάνο, κατέστη δυνατή ἡ χρηματοδότησις τοῦ ἔργου τῆς ἐπισκευῆς, πού ἐστοίχισε ἀξιόλογα ποσά. Ἡ

Συναγωγή «Σαλώμ», ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Συμμίου. Διακρίνεται ἡ ἐξωτερικὴ πρόσοψις καί θύρα εἰσόδου τῆς Συναγωγῆς. Παραπλεύρως τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τόξα.

Ὁ Ραββῖνος Τζιάκομπε Καπούτσια, σέ ἡλικία 84 ἐτῶν.

δανειοδότησις ἐγινε μέ τήν ἔγκρισι τοῦ ἀείμνηστου Νομάρχου Ἀνδρέα Ἰωάννου καί ἡ ἐπιστροφή τοῦ δανείου ἐγινε χρεωλυτικά σέ μεταγενέστερο χρόνο.

Χάρις στίς προσπάθειες αὐτές καί τίς συνεχεῖς φροντίδες τῆς τριμελοῦς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς μέ Πρόεδρον τόν κ. Μωρίς Σοριάνο καί μέλη τοὺς κ.κ. Δανιήλ Ἀλχανάτη καί Ἀλβέρτο Κόβο, πού ἔρχονται περιοδικά στή Ρόδο ἀπό τὰς Ἀθήνας, ἡ Συναγωγή «Σαλώμ» πλήρως ἐξωπλισμένη ἱερουργεῖται ἐκάστοτε δεχομένη τήν ἐπίσκεψι πολλῶν πιστῶν, κυρίως Ἰσραηλιτῶν Ροδίων τήν καταγωγή, πού ἔρχονται κάθε χρόνο γιά ἐπίσκεψι τῆς ἰδιαιτέρας τοὺς πατρίδος.

Ἡ Συναγωγή «Σαλώμ» κεῖται μέσα στήν παλαιά πόλι, στήν διασταύρωσι τῶν ὁδῶν Δοσιάφου — Συμμίου. Μεταξύ τῆς πλατείας Ἑβραίων Μαρτύρων καί τῆς Δοσιάφου εἶναι τοποθετημένη πινακίδα πού δείχνει μέ τό βέλος της πού ἀκριβῶς εὐρίσκεται ἡ Συναγωγή. Ἐτσι εὐκόλα προσανατολίζεται ἐκεῖνος πού θέλει νά τήν ἐπισκεφθῇ.

Ἀπό τήν παρατιθέμενη φωτογραφία φαίνεται ὁ ἐσωτερικός διάκοσμος τῆς Συναγωγῆς, καθὼς καί ἀπό μιά ἄλλη ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ κτιρίου καί τῶν ἀψίδων πού τήν συνδέουν μέ παρακείμενα κτίρια — χαρακτηριστικό δείγμα πολεοδομίας παλαιότερων ἐποχῶν.

(Σημεῖωμα τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ρόδου)

Συναγωγή «Σαλώμ»: Ἰδρύθη τόν 12ον αἰ. Κατεστράφη κατὰ τήν πολιορκίαν τοῦ 1480 καί ἀνοικοδομήθη.

Τό Παγκόσμιο Έβραϊκό Συνέδριο υιοθετεί πρόγραμμα δράσεως κατά του Άντισημιτισμού

Οι ηγέτες από είκοσι έβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης συναντήθηκαν στις Βρυξέλλες, από 16 – 18 Σεπτεμβρίου κατά την σύσκεψη του ευρωπαϊκού τμήματος του Παγκοσμίου Έβραϊκού Συνεδρίου, για να μελετήσουν την εκπόνηση ενός προγράμματος δράσεως για την αντιμετώπιση των αυξανόμενων αντισημιτικών και νεοναζιστικών εκδηλώσεων σε όλον τον κόσμο και ιδιαίτερα στην Ευρώπη.

Παρόλον ότι στη διακήρυξή τους αναγνωρίζουν ότι «οι πιστοί των παλαιών ναζιστικών ιδεών υπό το νέο τους προσώπειο δεν αποτελούν ακόμη μία οργανωμένη δύναμη στη σημερινή Ευρώπη και ότι ακόμη μεγάλες δημοκρατικές δυνάμεις και θρησκευτικές ομάδες απορρίπτουν το νεοναζισμό, το ρατσισμό, τον αντισημιτισμό και τον έθνικιστικό εξτρεισμό...», οι έβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης αισθάνονται ότι έχουν «τό Ιερόν χρέος να προειδοποιήσουν ότι αυτές οι δυνάμεις πρέπει να καταπολεμηθούν εν τη γενέσει τους, προτού ισχυροποιηθούν με τη δημαγωγική προπαγάνδα».

Σέ ένα πρόγραμμα δράσεως από πέντε σημεία, που υιοθετήθηκε κατά τή σύσκεψη, τό ευρωπαϊκό τμήμα του Π. Ε. Σ. ζητά:

- 1 τήν επικύρωση από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες όλων των σχετικών διεθνών συμβάσεων.
- 2 τήν υιοθέτηση μιάς έθνικης νομοθεσίας πού θά απαγορεύει τήν υποκίνηση φυλετικού και θρησκευτικού μίσους και θά απαγορεύει τήν ύπαρξη οργανώσεων ναζιστικού τύπου — ιδεολογίας
- 3 τήν παροχή πίο αποτελεσματικής παιδείας γύρω από τά δημοκρατικά ιδανικά και διαφώτιση γύρω

από τόν αντισημιτισμό και τό ρατσισμό. 'Η παιδεία αυτή θά συμπεριλαμβάνει στό σχολικό πρόγραμμα τήν Ιστορία του Όλοκαυτώματος.

4 τή σύσταση δημοκρατικών μετώπων σε όλες τις χώρες από τά πολιτικά κόμματα, τις εκκλησίες, τά εργατικά σωματεία, τούς κοινοτικούς οργανισμούς, για τήν καταπολέμηση του νεοναζισμού και του αντισημιτισμού.

5 τήν έκδοση κατάλληλων ενημερωτικών κειμένων με τή δυνατή ευρύτερη κυκλοφορία. 'Η σύσκεψη διακήρυξε, επίσης, τή συμπράστασή της για τόν προγραμματισμό μιάς Ευρωπαϊκής Διασκέψεως Νεολαίας κατά του νεοναζισμού και του αντισημιτισμού πού προτάθηκε υπό τής ευρωπαϊκής συμβουλευτικής επιτροπής Νεολαίας του Π. Ε. Σ. Σέ αυτή τή διάσκεψη νεολαίας θά συμμετάσχουν Έβραιοι και μή Έβραιοι ηγέτες νεολαίων.

Οι Ευρωπαίοι ηγέτες ανέλαβαν τήν ύλοποίηση αυτού του προγράμματος δράσεως διά τής στενής συνεργασίας των κοινοτήτων τους εντός του πλαισίου του ευρωπαϊκού τμήματος του Π. Ε. Σ. και υπό τήν καθοδήγηση τής μονίμου επιτροπής κατά του αντισημιτισμού του Π. Ε. Σ.

Ένα άλλο θέμα πού απασχόλησε τό ευρωπαϊκό τμήμα του Π. Ε. Σ. ήταν ή τρομοκρατία. 'Η σύσκεψη διαπίστωσε μέ λύπη «τήν άνικανότητα του ΟΗΕ να υιοθετήσει μιά διεθνή σύμβαση κατά τής τρομοκρατίας, κυρίως, εξαιτίας ορισμένων μελών του ΟΗΕ πού θέλουν να αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στά κίνητρα των τρομοκρατών από όσο στην έγκληματική

Άπό τή συνεδρίαση του Παγκόσμιου Έβραϊκού Συνεδρίου.

φύση τῶν πράξεών τους». Οἱ Εὐρωπαῖοι Ἑβραῖοι ἡγέτες διακήρυξαν ὅτι «κανένα πολιτικό, οἰκονομικό, κοινωνικό ἢ ἐθνικό ἰδανικό ἢ στόχος δέν δικαιολογεῖ τίς τρομοκρατικές πράξεις ἐναντίον ἀθώων θυμάτων». Καί ἐπί αὐτοῦ τοῦ θέματος υιοθετήθηκε ἕνα πρόγραμμα δράσεως πού, μεταξύ τῶν ἄλλων, ζητᾷ, ὅπως οἱ εὐρωπαϊκές ἐβραϊκές κοινότητες παροτρύνουν τίς ἀντίστοιχες κυβερνήσεις τους νά ἐπικυρώσουν τίς ὑπάρχουσες συμφωνίες, (ἰδιαίτερα τή Συμφωνία πού υιοθέτησε τό Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, θέτοντας ἐκτός νόμου τήν τρομοκρατία), νά εἰσαγάγουν νέες νομοθεσίες καί νά ἀσπασθοῦν τήν πρόσφατη συμφωνία τῶν ἐπτά ἡγετικῶν βιομηχανικῶν χωρῶν περί μπουκόταξ τῶν ἀεροσυγκοινωνιῶν τῶν χωρῶν ἐκείνων πού προσφέρουν ἀσυλο σέ ἀεροπειρατές.

Χαρακτηριστική δήλωση τοῦ Προέδρου Dr. M. Grynfolgel

Ὁ Maurice Grynfolgel, Πρόεδρος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τοῦ Παγκοσμίου Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου, ἔκανε τήν ἀκόλουθη δήλωση γιά τά 40 χρόνια ἀπό τή Νύχτα τῶν Κρυστάλλων.

«Ἡ Νύχτα τῶν Κρυστάλλων δέν ἦταν μόνο τό μεγαλύτερο πογκρόμ τῶν Ναζί ἐναντίον τῶν Ἑβραίων, ἀλλά ἐπίσης μιά προειδοποίηση γιά τά τρομερά γεγονότα πού ἀκολούθησαν. Πρῖν σαράντα χρόνια ὁ κόσμος δέν κατάλαβε αὐτή τήν προειδοποίηση. Εἶναι καλό νά τό θυμόμαστε τώρα πού βλέπουμε νά αὐξάνονται τά σημάδια τῆς ἀναβιώσεως τῶν νεοναζιστικῶν δυνάμεων καί οἱ ἀτιμες προσπάθειες νά ἀρνηθεῖ ἡ ἀλήθεια τοῦ Ὀλοκαυτώματος. Ἐξ ἰσοῦ ντροπῇ εἶναι νά συναντᾷ κανεῖς τοὺς ἐγκληματίες Ναζί καί τοὺς συνεργάτες τους ἐλεύθερους, ἔτσι ὥστε νά μποροῦν νά ἀπλώνουν τήν καταστροφική τους προπαγάνδα καί μερικές φορές ἀκόμη καί νά καταλαμβάνουν σπουδαίες θέσεις στή δημόσια ζωή. Κατά τήν πρόσφατή του συνάντησή, τό εὐρωπαϊκό μῆμα τοῦ Παγκοσμίου Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου προέτρεψε ὅλες τίς χώρες νά μὴν ἐπιτρέψουν ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς ἀνθρωπότητας καί ἰδιαίτερα, τά ἐγκλήματα πού ἔχουν διαπράξει οἱ Ναζί νά μὴ γίνουν ἀντικείμενο νόμων παραγραφῆς ἢ ἀμνηστίας σέ κανένα μέρος τῆς Γῆς».

***

Ὁμιλία τοῦ γεωπόνου κ. Α. Γαλλῆ στό Σύνδεσμο «Ἑλλάς — Ἰσραήλ» Θ/νίκης

Στίς 18 Δεκεμβρίου, στή Θεσσαλονίκη, στήν αἴθουσα τῆς Ἰσραηλιτικῆς Λέσχης, ὁργανώθηκε ἐκδήλωση μέ θέμα τή γεωργική ἀνάπτυξη τοῦ Ἰσραήλ, μέ πρωτοβουλία τοῦ ἐκεῖ Συνδέσμου «Ἑλλάς — Ἰσραήλ».

Ὁμιλητής ἦταν ὁ γεωπόνος κ. Α. Γαλλῆς, πού εἶχε τελευταία ἐπισκεφθῇ πολλές περιοχές καί «Κιμπούτς» καί ἐξέθεσε τίς προσωπικές ἐντυπώσεις του. Τήν ὁμιλία ἀκολούθησε προβολή σχετικῆς ἐγχρώμου ταινίας.

ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

(Ἀπό δημοσιεύματα τοῦ Τύπου)

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

→ Δικαστήριο τῆς Φραγκφούρτης ἀπεφάνθη ὅτι τό ἡμερολόγιο τῆς Ἄννας Φράνκ εἶναι αὐθεντικό. Τήν ἀγωγή ἄσκησε ὁ πατέρας της Ὁττο Φράνκ ἐναντίον τοῦ Heinz Roth, πού μέ ἕνα βιβλίο του προσπαθοῦσε νά ἀποδείξει τό ἀντίθετο. (Jewish Chronicle, 4.8.78, 1.9.78)

→ Δύο ἡγετικά στελέχη τῆς νεοναζιστικῆς ὁργανώσεως A.N.S. κατεδικάσθησαν στή Νυρεμβέργη σέ 10 μηνῶν κράτησι γιάτί διέδιδαν ναζιστικές ἰδέες καί ἀρχές φυλετικῶν διακρίσεων. (Sueddeutsche Zeitung, 13.7.78) Ἄλλο μέλος τῆς ἰδίας ὁργανώσεως, ὁ φωτογράφος Edgar Geiss, τιμωρήθηκε ἀπό τό δικαστήριο τοῦ Luneburg γιάτί χαιρέτισε φασιστικά στήν κηδεῖα τοῦ χιτλερικοῦ δημίου Kappler (Allgemeine Jüdische Wochenzeitung, 11.8.78).

→ Κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Γραφείου Νεότητος, Οἰκογενείας καί Ὑγείας ἀπηγορεύθη ἡ κυκλοφορία 11 δίσκων μέ χιτλερικό περιεχόμενο, καθὼς καί ἡ ἐπανεκδόσις τοῦ ἀρχικοῦ χιτλερικοῦ δημοσιογραφικοῦ ὁργάνου «Signal», μέ τό αἰτιολογικό ὅτι ἀποτελοῦν κίνδυνο γιά τήν νεότητα. (J.T.A., 13.7.78).

ΑΓΓΛΙΑ

→ Τά δῆθεν «Πρωτόκολλα τῶν Σοφῶν τῆς Σιών» εἶναι ἕνα ἀπό τά κύρια βιβλία πού προτείνονται ἀπό τό Βρετανικό Κίνημα τῶν νεοναζιστῶν γιά ἀνάγνω-

ΧΡΟΝΙΚΑ

Μηνιαῖον ὄργανον τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ
Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος
Γραφεῖα: Πειραιῶς 46, Ἀθῆναι (106) - Τηλέφ.
52.29.153

Ὑπεύθυνος συμφώνως τῷ νόμῳ: Ὁ Πρόεδρος
τοῦ ΚΙΣ Ἰωσήφ Λόβιγγερ (Πειραιῶς
46 — Ἀθῆναι)

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος
τῆς Ἐνώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.
Ὑπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαοῦνης
ΕΠΕ, Σπ. Δοντᾶ 10, Ἀθῆναι

ΤΕΥΧΟΣ 15 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1979 • ΤΕΒΕΤ 5739

σι. Ἄλλα βιβλία στὸν ἴδιο κατάλογο εἶναι τὰ «Ποιήματα καὶ τὰ τραγούδια ἐκστρατείας τῶν μονάδων τῶν SS καὶ AS τοῦ Γ' Ράϊχ» καὶ ἡ «Κήρυξις πολέμου ἀπὸ τὸ Γ' Ράϊχ». (J.T.A., 22.8.78).

ΑΥΣΤΡΙΑ

→ Συγκέντρωσις Γερμανῶν νεοναζιστῶν στὸ Eichgraben ἀπηγορεύθη ἀπὸ τὸ αὐστριακὸ ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν. (J.T.A., 2.8.78)

→ Στὸ κέντρο τῆς Βιέννης συνελήφθησαν πέντε μέλη τῆς νεοναζιστικῆς ὁργανώσεως «Aktion Neue Rechte» μέ στολές τῶν SS (J.T.A., 28.8.78)

ΒΕΛΓΙΟΝ

→ 300 νεοφασίστες ἀπὸ τὴν Δ. Εὐρώπη ἔλαβαν μέρος σέ μυστικὴ συγκέντρωσις στὸ Υρὼς. Οἱ περισσότεροι προήρχοντο ἀπὸ τῆ Γερμανία καὶ τὴν Ἀγγλία. (Jewish Chronicle, 7.7.78).

ΔΑΝΙΑ

→ Σέ δημόσιο κῆπο τῆς Κοπεγχάγης ἡ νεοναζιστικὴ ὁργάνωσις «Ἑθνικὸ Μέτωπο» ἐτοποθέτησε αὐτοκίνητο διακοσμημένο μέ ναζιστικὰ ἐμβλήματα (Maar-tin, 20.8.78).

ΓΑΛΛΙΑ

→ Ζημιές προεκλήθησαν στὶς ἀρχές Ἰουλίου στὴ Συναγωγὴ καί σέ ἐβραϊκὰ δημόσια οἰκήματα τῆς Λίλλης (J.T.A., 6.7.78), ἐνῶ «Ἡ Ἀδελφότης τοῦ Ἀβραάμ», πού ἔχει τὴν ἔδρα της στὴ Λιέγη τοῦ Βελγίου, δένειμιε στὴ Γαλλία ἀντισημιτικὲς καὶ ἀντισιωνιστικὲς προκηρύξεις.

→ Δικαστήριον τοῦ Παρισιοῦ ἀπηγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Χίτλερ «Ὁ Ἄγών μου» χωρὶς τὴ δημοσίευσιν στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου τοῦ γαλλικοῦ νόμου τοῦ 1972 κατὰ τοῦ ρατσισμοῦ καὶ περιλήψεως τῆς ἀποφάσεως τῆς Νυρεμβέργης (Jewish Chronicle, 21.7.78).

→ Στὸ Στρασβοῦργο δικαστήριον κατεδίκασε τὸν Δρ. M. Iffrig γιὰ ἀντισημιτικὲς ἀπόψεις πού ἐδημοσίευσε. Ἡ ἀναντίον του μήνυσις ὑπεβλήθη ἀπὸ τὴν ὁργάνωσιν γιὰ τὰ Ἀνθρώπινα Δικαιώματα. (Allgemeine Jüdische Wochenzeitung, 21.7.78).

ΟΛΛΑΝΔΙΑ

→ Ὁ ἐπικεφαλὴς τῆς Ἀστυνομίας στὸ Groningen ἀπελύθη ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν γιατί σέ λόγο του ἐξέφρασε ἀντισημιτικὲς ἀπόψεις. (Haarets, 28.8.78).

ΣΟΥΗΔΙΑ

→ Στὸ Lund, ὅπου κατοικοῦν πολλοὶ Ἑβραῖοι, ἀγκυλωτοὶ σταυροὶ ζωγραφίστηκαν σέ τοίχους σπιτιῶν.

➤ *Ἰησοῦς ὁ υἱὸς τοῦ Περαιχιά καὶ Νιττάγ ὁ Ἀρβελίτης ἔλαβον (τὴν παράδοσιν) παρ' αὐτῶν (τῶν προηγουμένων). Ἰησοῦς ὁ υἱὸς τοῦ Περαιχιά εἶπεν: Πρόσλαβε διδάσκαλον καὶ ἀπόκτησε σύντροφον καὶ κρῖνε πάντα ἄνθρωπον ἐν τῇ πλάστιγγι τῆς ἀξίας.*

(Ἀπὸ τὸ Περκέ Ἀβότι)

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ:

Ἡ ζωὴ μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Ναοῦ

Στὸ περιοδικὸ «Σωτήρ» (ἀριθμ. 797, σελ. 587), τῆς ὁμωνύμου θρησκευτικῆς χριστιανικῆς ὁργανώσεως, στὴν στήλη «Ἀπολογητικὰ θέματα» ἀναφέρεται:

«Διότι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ, κατὰ τὸ 70 μ.Χ., δέν δύναται νά γίνῃ λόγος περὶ ὠργανωμένης ζωῆς εἰς τὴν Ἰουδαίαν, οὐδέ περὶ κοινωνικῆς ζωῆς εἰς τὸ ἐβραϊκὸν ἔθνος. Τὰ πάντα τότε κατεστράφησαν. Ἡ Ἱερουσαλὴμ ἀνεσκάφη ἐκ θεμελίων. Οἱ ἐναπομείναντες Ἑβραῖοι διεσκορπίσθησαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Κατὰ κάποιον τρόπον ἡ ζωὴ εἰς τὴν Παλαιστίνην, σταματᾷ μετὰ τὴν φοβεράν ἐκείνην καταστροφὴν.»

Μέ τὸ πνεῦμα τοῦ διαλόγου γιὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας ὁ ραββίνος κ. Ἦλ. Σαρπητάι ἀπέστειλε πρὸς τὸ περιοδικὸ τὸ παρακάτω ἱστορικὸ σημεῖωμα (πού, ὅμως, δέν δημοσιεύθηκε).

Οἱ ἀπόψεις πού διατυπώνονται στὴν παραπάνω περικοπὴ ἀπορρέουν, βασικά, ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ θεολογικὴ ἀντίληψιν ὅτι, μέ τὴν ἐμφάνισιν στοῦ προσκηνίου τῆς ἱστορίας τοῦ «νέου Ἰσραὴλ» (δηλ. τῆς Ἐκκλησίας) παύει νὰ ὑπάρχει τὸ ἐβραϊκὸ ἔθνος. Οἱ μετέπειτα Ἑβραῖοι δέν ἀποτελοῦν παρὰ τὰ στεῖρα ἀπομεινάρια ἐνός παρελθόντος, τὰ ὅποια τίποτε τὸ νέο καὶ δημιουργικὸ δέν ἔχουν προσφέρει. Κατὰ τὴν ἀποψιν αὐτὴ πάντα, ἡ ἱστορία τους σάν ἔθνοους, σάν λαοῦ καὶ σάν θρησκείας σταματᾷ σὲ σημεῖον 70 μ.Χ. Ἡ δὲ ἐξορία τους καὶ ὁ διασκορπισμός τους, πού ἀκολούθησε, δέν εἶναι παρὰ ἡ θεῖα τιμωρία τους γιὰ τὴν μὴ ἀποδοχὴ τοῦ Ἰησοῦ.

Ἐπειδὴ τὸ θέμα πού πραγματεύεται τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρεῖ τὴν ἐπικαιρότητά του - παρόμοιες σκέψεις δέν ἔπαυσαν νὰ διατυπώνονται - καὶ χάριν τῆς ἐνημερώσεως τῶν ἀναγνωστῶν μας, κρίνουμε σκόπιμη τὴν δημοσίευσιν στὶς στήλες μας τῆς ἀπαντήσεως:

«Ἐπειδὴ στόχος τοῦ ἀνωτέρω ἁρθρου εἶναι ἡ ὀρθὴ ἱστορικὴ ἀνασκόπησις, ὅπως σημειώνετε στὴν ἀρχή, θά παρακάλεσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε τίς παρακάτω παρατηρήσεις:

♦ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 19

35ον Πληροφοριακόν Δελτίον δημοσιευμάτων Τύπου

1. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

«**Δελτίον Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεων**»: Παρουσιάζοντας τὴν Ἑβραϊκὴ Ἐκθεση κειμηλίων Ἀθηνῶν σημειώνει: «Μία μόνιμη ἔκθεση, μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, δημιουργήθηκε στὴν Ἀθήνα. Σκοπὸς τῆς ἐκθέσεως εἶναι νὰ συγκεντρώσει, διαφυλάξει καὶ μελετήσει κειμήλια ἀπὸ τὴν διαχιλιετὴ ἑβραϊκὴ ζωὴ στὴν Ἑλλάδα. Τὸ γεγονός τοῦτο χαρακτηρίσθηκε σάν σπουδαία ἐργασία, πού θά διαφυλάξει τὴν ἱστορικὴ ἐνότητα τοῦ Ἑβραϊσμοῦ στὴν Ἑλλάδα, μιά δευτέρη πατρίδα γιὰ τὴν ὁποία ἐργάσθηκε καὶ θυσιάσθηκε ὁ ἑλληνικὴς καταγωγῆς Ἑβραῖος, σ' ὅλους τοὺς ἀγῶνες τοῦ ἔθνους» (Ὁκτώβριος 1978)

«**Ἀκρόπολις**»: Σέ σχόλιό σημειώνει: «Μποροῦν νὰ παραγραφοῦν τὰ ἐγκλήματα τῶν χιτλερικῶν ναζιστῶν καὶ νὰ ξεχασθοῦν ἐπειδὴ πέρασαν 33 χρόνια ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου;

Φυσικὰ ὁ κόσμος δέν μπορεῖ ποτέ νὰ λησμονήσει τὴν αἱματοχυσία πού προκάλεσε ὁ φασισμός καὶ ὁ ναζισμός καὶ τίς ἐκατόμβες τῶν θυμάτων τῶν παραφρόνων δικτατόρων πού θέλησαν νὰ ἐπιβάλουν διὰ τῆς βίας τὴν δική τους «νέα τάξι πραγμάτων».

Πρὸ ἡμερῶν ἔφθασε στά χέρια τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς κ. Δ. Παπασπύρου ἓνα κείμενο ἀποφάσεως τῆς Ἰσραηλινῆς Βουλῆς (ΚΝΕΣΣΕΤ) σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τοῦ χρονικοῦ ὁρίου παραγραφῆς τῶν ναζιστικῶν ἐγκλημάτων.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γνώμη πού μπορεῖ νὰ ἔχη κανεὶς γιὰ τὴν πολιτικὴ τῶν Ἑβραίων, τὸ θέμα αὐτὸ προβληματίζει. Στὸ κείμενο πού πῆρε ὁ κ. Παπασπύρου διάβασε τὰ ἑξῆς:

«Ἡ Κνέσσετ ζητᾷ ἀπὸ τὴν Ὁμοσπονδιακὴ Κυβέρνησι τῆς Γερμανίας δὲν ἔχουν προηγούμενο σέ τρόπο καὶ ἀγριότητα στά χρονικὰ τῆς ἀνθρωπότητας. Τὰ τρομερὰ ἐγκλήματα δέν θά ἔπρεπε νὰ ἀποτελοῦν ἀντικείμενο τρεχούσης διαδικασίας περιορισμοῦ. Εἶναι ἀπαράδεκτο οἱ δραστές γενοκτονίας νὰ καταστοῦν μετὰ ἀπὸ μιά καθωρισμένη ἡμερομηνία ἐλεύθεροι πολίτες, ἀπρόσβλητοι ἀπὸ κάθε νόμιμη πρᾶξι καὶ ὄχι πλέον ἀντικείμενα τιμωρίας.

Ἡ Κνέσσετ ζητᾷ ἀπὸ τὴν Ὁμοσπονδιακὴ Κυβέρνησι τῆς Γερμανίας καὶ τοὺς νομοθέτες τῆς, νὰ προβοῦν στά ἀπαράτητα διαβήματα γιὰ τὴν πρόληψι τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ χρονικοῦ ὁρίου παραγραφῆς.

Ζητᾷ ἀπὸ τὴν Ὁμοσπονδιακὴ Κυβέρνησι τῆς Γερμανίας νὰ καταβάλῃ κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν σύλληψι τῶν Ναζι ἐγκληματιῶν πολέμου καὶ τὴν προσαγωγή τους ἐνώπιον τῆς Δικαιοσύνης.

Κάνει ἐκκλησιὰ στὴν κυβέρνησι τοῦ Ἰσραὴλ νὰ ἐπιμείνῃ στὶς δραστηριότητες καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς, πού ἀποσκοποῦν στὴν τιμωρία τῶν δολοφόνων Ναζι.

Ἀπευθύνει ἐκκλησιὰ στά κοινοβούλια τοῦ κόσμου νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἰσραὴλ γιὰ τὴν κατάργησι τοῦ χρονικοῦ ὁρίου παραγραφῆς καὶ γιὰ τὴν προσαγωγή τῶν ἐγκληματιῶν Ναζι ἐνώπιον τῆς Δικαιοσύνης, τὸ ταχύτερον». (5/12/78).

Μέ τὸ ἴδιο θέμα ἔχει ἀσχοληθεῖ ὁ Τύπος (Ἀθηνῶν καὶ Ἐπαρχιῶν)

«**Ἑλληνικὸς Τύπος**»: Ἡ ἀθώωση τοῦ Π. Μέντεν ἀπασχόλησε ὅλες τίς ἐφημερίδες (5/12/78). Συγκεκριμένα, ὅπως εἶναι γνωστό.

Τὸ εἰδικὸ τριμελὲς δικαστήριό τῆς Χάγης ἀποφάνθηκε, ὅτι ὁ ἐκατομμυριοῦχος ἔμπορος ἔργων τέχνης Πιέτερ Μέντεν δέν μπορεῖ νὰ διωχθεῖ γιὰ ἐγκλήματα πολέμου, πού κατηγορεῖται ὅτι διέπραξε στὴν Πολωνία κατὰ τὸ Β' Παγκόσμιο Πόλεμο καὶ διέταξε τὴν ἄμεση ἀποφυλάκισή του.

Τὸ δικαστήριό δέχθηκε τὸ ἐπιχείρημα τοῦ 79χρονοῦ Ὁλλανδοῦ ἐκατομμυριούχου ὅτι, τὸ 1952, ὁ τότε ὑπουργὸς Δικαιοσύνης κ. Ντόνκερ τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ ἀσυλία ἀπὸ κάθε ποινικὴ δίωξη.

Ὁ Μέντεν κατηγορεῖται ὅτι βοήθησε στὴ σφαγὴ χιλιάδων Ἑβραίων στὴν κατεχόμενη ἀπὸ τὰ ναζιστικὰ στρατεύματα Πολωνία, τὸ 1941.

Τὸν περασμένο Δεκέμβριο καταδικάσθηκε σέ 15 χρόνια κάθειρξη, ἀλλὰ τὸν περασμένο Μάιο τὸ ἀνώτατο δικαστήριο τῆς Ὁλλανδίας ἀνέτρεψε τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφασι καὶ διέταξε ἐπανάληψι τῆς δίκης, ὅταν ὁ Μέντεν ἰσχυρίσθηκε ὅτι τὸ ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ ἀσυλία τὸ 1952.

Ὁ εἰσαγγελεὺς θά ἀσκήσει ἔφεσι κατὰ τῆς ἀποφάσεως, πού προκάλεσε ὀργή σέ ἡγέτες τῆς ὀλλανδικῆς ἀντιστασέως κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου. Ὁ Μέντεν ἐν τῷ μεταξύ, ἀφέθηκε ἐλεύθερος κι' εἶναι ἀγνωστο πού κρύβεται.

«**Ἱστορία**»: Παρουσίασις τοῦ Ἀλφρεντ Ρόζερμπεργ, τοῦ φανατικοῦ ἀντισημίτη ἀπὸ παιδί, Λιθουανικῆς καταγωγῆς μετάναστου τῆς Γερμανίας, ἀπὸ τὰ πρῶτα στελέχη τοῦ Ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κόμματος, πού κινήθηκε πάντα στὸ παρασκῆνιο. Τὸ βιβλίο του «Ὁ μῦθος τοῦ ἔτους 2000» ἀπετέλεσε τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ναζισμοῦ καὶ τοῦ Ρατσισμοῦ (Δεκέμβριος 1978)

«**Βραδυνή**»: Σέ σειρά ἀρθρων τοῦ Ἀστυνόμου - ἱστορικοῦ κ. Σ. Ἀντωνάκου γιὰ τίς «Μυστικὲς Ὑπηρεσίες τοῦ Χίτλερ στὴν Ἑλλάδα» ἀναφέρεται καὶ τὸ «Γραφεῖο 42 πού ἡσχολεῖτο μὲ τὴν παρακολούθησι τῶν εὕρισκόμενων στὴν Ἑλλάδα ἀλλοδαπῶν, τὸ γραφεῖο 43 μὲ ὑποθέσεις ἀντικατασκοπείας, τὸ γραφεῖο 43B μὲ τὴν ἀνάκλυσσι ἀσυρμάτων καὶ τὸ

γραφείο 414 με την δίωξη των Έβραίων. Το γραφείο αυτό, είναι κυρίως υπεύθυνο για το ολοκαύτωμα των άτυχων Έβραίων της Ελλάδος, από τους οποίους το 70% βρήκε τραγικό θάνατο στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως και στα κρεματόρια» (20/12).

«Πρωινή Έλευθεροτυπία»: «Ένας από τους πιο γνωστούς ψυχιάτρους της Αυστρίας ο δρ. Λαϊνριχ Γκρός, υπήρξε γιατρος των Ναζί και υπεύθυνος για το θάνατο παιδιών. Ή υπόθεση αποκαλύφθηκε ξαφνικά από τη βιεννέζικη έφημερίδα «Κουρίρ». Ο Δρ. Γκρός αναγνωρίστηκε ύστερα από 40 χρόνια από ένα από τα θύματά του, που κρατείται σήμερα, στη φυλακή του Στάιν με την κατηγορία της κλοπής. Όταν συναντήθηκε με τον τέως βασανιστή, που πήγε να τον επισκεφτεί για να ξεετάσει τη διανοητική του κατάσταση, το θύμα τον αναγνώρισε αμέσως.

Σύμφωνα με τις αφηγήσεις, ο κ. Γκρός ήταν έπικεφαλής ενός ψυχιατρικού νοσοκομείου στη Βιέννη και εκεί πήγαιναν πολλά παιδιά, που τα υπέβαλλαν σε ειδική μεταχείριση. Τους έκαναν ενέσεις με τίς οποίες δεν έπασαν να κάνουν έμετους και κάθε μέρα τα καροτσάκια γέμιζαν με πτώματα παιδιών» (28/12/78).

«Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία». Σε έρευνά της για τη «Γιουαίκα στις Ένοπλες Δυνάμεις διαφόρων χωρών» γράφει για το 'Ισραήλ ότι «Οι γυναίκες έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στον αλγυπιοϊσραηλινό πόλεμο και στην ανεξαρτησία της χώρας τους. Το 'Ισραήλ είναι η μοναδική χώρα, που έχει έπιβάλει καθαρά την καθολική στρατολογία στις άνυπαντρες γυναίκες από 18 ως 36 χρονών. Σήμερα υπηρετούν 8.000 νεαρές κοπέλες, οι οποίες υποβάλλονται σε σκληρή στρατιωτική εκπαίδευση, αλλά δεν υπηρετούν σε μάχιμες μονάδες. Ή θητεία είναι από 18 ως 20 μήνες» (10/12/78).

«Ήμέρα» (Πατρών): Άρθρο για τίς κινητές βιβλιοθήκες που κυκλοφορούν στις συνοικίες της 'Ιερουσαλήμ, παρ' όλον ότι η πόλις διαθέτει και 20 δημόσιες (6/12/78)

«Άκρόπολις»: Σε έπισκόπησι με τίτλο «Τό Τείχος των Δακρύων άσπίδα του 'Ισραήλ κατά των Άράβων», γράφει, μεταξύ των άλλων «Όπως ήταν ο χώρος του 'Ισραήλ από το 1967, μόλις και μετά βίας επέτρεπε την ανάπτυξη των τότε δυνάμεών του για να έκτελέση τον έλιγμό κατά έσωτερικές γραμμές. Σήμερα ο χώρος εκείνος δεν έπαρκει για ανάπτυξη των τωρινών δυνάμεών του. Είναι απαραίτητο να διατηρήση την Σιζορδανία, τό τμήμα δηλαδή της 'Ιορδανίας που κατέλαβε τό 1967, που φθάνει έως τον ποταμό 'Ιορδάνη. Γι' αυτό σκοντάφτουν τώρα οι διαπραγματεύσεις Αιγύπτου — 'Ισραήλ. Δεν μπορούν να παραχωρήσουν οι 'Ισραηλινοί την Σιζορδανία για να γίνη ανεξάρτητο Παλαιστινιακό κράτος, έστω και άφοπλιστικό. Άλλά στην Σιζορδανία περιλαμβάνονται οι Άγιοι Τόποι. Και οι 'Ισραηλινοί τούς διεκδικούν άποφασιστικά, όχι χάριν του Γιαχβέ ή για να συνεχίσουν τον θρήνο στο Τείχος των Δακρύων, αλλά για να κατοχυρώσουν την στρατηγική τους άσφάλεια» (24/12)

«Πατρίς» (Πύργου): Με τίτλο «Τά Χριστούγεννα στο 'Ισραήλ» γράφει ότι «οι θρησκείες ζουν άρμονικά στους Άγιους Τόπους» (23/12/78). Την ίδια μέρα και στην «Έλευθερία» (Λαρίσης).

2. ΠΕΡΙ ΙΣΡΑΗΛ

Κύριο θέμα στο διάστημα που πέρασε ήταν, φυσικά, ο θάνατος της Γκόλντα Μείρ, που είχε γίνει «ένας θεσμός για τό 'Ισραήλ» («Βήμα, 9/12/78). Με την εύκαιρία αυτή έδημοσιεύθησαν πολλά άρθρα για τή ζωή και τή δράσι της αλλά και για τό 'Ισραήλ.

Χαρακτηριστικά ή «Καθημερινή» (10/12/78) έγραψε: «Έξαιρετική προσωπικότης ή μόνη μέχρι σήμερα πραγματικά πετυχημένη γυναίκα πολιτικός, που συνεδούζε τά προτερήματα και των δύο φύλων, ή Γκόλντα Μείρ, όποτε

συναντούσε Έλληνες, ανέφερε τό παράπονό της. Παράπονο που έκφράζουν όλοι στο 'Ισραήλ. «Γιατί οι Έλληνες δεν έχουν άκομη αναγνωρίσει τό 'Ισραήλ;». Όταν έχουν... λησμονήσει τούς πολέμους οι Αιγύπτιοι, όταν έχουν σβηστεί τά έφιαλτικά γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τί νομίζουμε έμεις πώς κάνουμε, με τό να μη «φιλιώνουμε» έπίσημα με ένα κράτος, με τό όποιον δεν είμαστε ποτέ έχθροι; Τί άκριβώς έχουμε κερδίσει με αυτή την διπλωματική μυωπία;».

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΠΟΥ ΖΟΥΝ ΣΤΗ ΣΥΡΙΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ κ. ALAIN ROHER ΣΤΟΝ ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΤΟΥ Ο.Η.Ε. Δρ. K. WALDHEIM.

«Αυτή την έποχή που γιορτάζεται ή 30η επέτειος της Παγκοσμίου Διακηρύξεως των Άνθρωπίνων Δικαιωμάτων θά ήθελα, κ. Γενική Γραμματέα, να θέσω υπόψη σας, ως Πρόεδρος του Διεθνούς Συμβουλίου Έβραίων των Άραβικών Κρατών, ότι οι έπανειλημμένες έκκλήσεις προς την Συριακή Κυβέρνηση για την κατάπαυση των διακρίσεων και του διωγμού της Έβραϊκής Κοινότητας υπήρξαν άκαρπες. Ός έκ τούτου, άπεφασίσαμε να κάνουμε και πάλι έκκληση προς έσάς, να μεσολαβήσετε γά την βελτίωση της καταστάσεως αυτής της κοινότητος. Ή Συρία, με την συμπεριφορά της έναντι των Έβραίων που διαβιούν στην έπικράτειά της, συνεχώς και μεθοδικώς παραβιάζει τον Διεθνή Χάρτη των Άστικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1966, τον όποιον και άποδέχθηκε την 21η Άπριλίου 1969. Οι 4.500 Έβραιοι της Συρίας που διαμένουν στη Δαμασκό, Άλέππη και Καμισλί άποτελούν όμήρους, οι όποιοι δεν μπορούν να φύγουν από τή χώρα άκόμη και για Ιατρικούς λόγους.

Σέ ειδικές περιπτώσεις παρέχεται ή άδεια σε ένα μικρό αριθμό Έβραίων να ταξιδέψουν έκτός της Συρίας για περιορισμένο χρονικό διάστημα, άφου καταθέσουν μία έγγύηση, τουλάχιστον 25.000 Συριακές λίρες, και αφήσουν πίσω στη Συρία άλλα μέλη της οίκογενείας τους ως όμήρους. Αυτή ή τακτική άποτελεί παραβίαση της παραπάνω αναφερομένης Διακηρύξεως και, είδικότερα της παραγράφου 12(2), ή όποία όρίζει ότι, κάθε άτομο είναι έλεύθερο να φύγει από την όποιαδήποτε χώρα στην όποία διαβιεί, συμπεριλαμβανομένης και της ιδικής του».

‘Η διασπορά των ‘Εβραίων εξεταζομένη στο ιστορικό της πλαίσιο, όπως βγαίνει από τὰ γεγονότα καί τὰ κείμενα, όπως περιγράφεται στὰ ιστορικά ἔργα, τὰ πιό παλιά, ἀπλώνεται σέ μιά περίοδο ἀρκετῶν αἰώνων, προγενεστέρων καί μεταγενεστέρων τοῦ ‘Ιησοῦ Χριστοῦ, κυρίως ὅμως προγενεστέρων.

Κατά τόν Α. CAUSSE (**Οἱ διεσπαρμένοι τοῦ ‘Ισραήλ**, Παρίσι 1929, σελ. 9 - 23), ἕνα βιβλικό κείμενο πού φαίνεται ἱστορικά ἐγκυρο μᾶς ἐπιτρέπει νά φτάσουμε μέχρι τὰ χρόνια τοῦ ‘Αχάβ, βασιλιά τοῦ ‘Ισραήλ, στόν 9ο π.Χ. αἰώνα. ‘Η διασπορά ὅμως τῶν ‘Εβραίων δέν ἀρχίζει νά παίρνει κάποια ἔκταση παρά μετά τή διαδοχική καταστροφή τῶν δύο μικρῶν ἐβραϊκῶν κρατῶν, τοῦ βασιλείου τοῦ ‘Ισραήλ ἀπό τόν ‘Ασσύριο Σαργῶν (722, π.Χ.), καί τοῦ βασιλείου τοῦ ‘Ιούδα ἀπό τόν Χαλδαῖο Ναβουχοδονόσορα (586 π.Χ.).

Κάθε μιά εἰσβολή, κάθε μιά κατάκτηση ἔφερε, ἀλλοῦ περισσότερο κι’ ἄλλου λιγώτερο, μαζικούς ἐκπατρισμούς πρὸς τή Μεσοποταμία, καθώς καί μέ τή φυγὴ τῶν κατατρεγμένων πληθυσμῶν πρὸς τήν Αἴγυπτο. Οἱ μετακινήσεις αὐτές τοῦ πληθυσμοῦ ἄλλοτε ἦταν **ἐθελοντικές** (δηλ. οἱ ‘Εβραῖοι ἀπό μόνοι τους ἀναζητοῦσαν ἄλλη ἐστία) καί ἄλλοτε ἐπιβάλλονταν ἀπό τοὺς ἐκάστοτε κατακτητές. Οἱ ἐκπατρισμένοι τῆς Μεσοποταμίας προσαρμόσθηκαν πολὺ γρήγορα, καθώς φαίνεται, στήν τύχη τους. Πενήντα χρόνια ἀργότερα, ὅταν ὁ νέος κατακτητής, ὁ Πέρσης Κύρος ἄφησε τοὺς ἐξορίστους τῆς Παλαιστίνης νά γυρίσουν στήν πατρίδα τους, μονάχα λίγοι, καθώς φαίνεται, δέχτηκαν καί πήραν τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. ‘Ετσι, δηλαδή πεντακόσια χρόνια πρὸ Χριστοῦ, ἐκτός ἀπὸ τὴν ξαναδημιουργημένη παλαιστινιακή ἐστία - γύρω ἀπὸ τὸν ξαναχτισμένο Ναό - ὁ ἐβραϊκὸς λαὸς εἶχε δύο ἄλλα κύρια κέντρα, τὴ Μεσοποταμία (κυρίως τὴ Βαβυλώνα) καί τὴν Αἴγυπτο, χωρὶς νά λείπουν κι’ ἄλλες διασπορές ὅπως π.χ. στὴ μεγάλη περσικὴ αὐτοκρατορία, στήν ‘Αραβία, στήν ‘Ελλάδα καί σ’ ἄλη τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

‘Η δεύτερη μεγάλη φάση τῆς διασπορᾶς, ἡ πιὸ ἐνδιαφέρουσα, ἱστορικά, ἀντιστοιχεῖ στήν «ἐλληνιστικὴ» περίοδο, πού ἐκτείνεται ἀπὸ τὶς κατακτήσεις τοῦ Μεγάλου ‘Αλεξάνδρου μέχρι τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, δηλ. ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4ου μέχρι τὸν 2ο π.Χ. αἰώνα. Σ’ αὐτὴ τὴν περίοδο ἡ διασπορά παίρνει νέα ἐπέκταση, πέρα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, στήν ἀσιατικὴ ‘Εγγύς ‘Ανατολή.

‘Η τρίτη μεγάλη φάση τῆς διασπορᾶς, πού ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὴ δεύτερη, συμπίπτει μέ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση τοῦ μεσογειακοῦ καί δυτικοῦ κόσμου, μέ τὴν ἴδρυση τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καί τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς «Ρωμαϊκῆς Εἰρήνης», διάρκειας πολλῶν αἰώνων, δημιουργίας μεγάλων ἀναμνήσεων ἀλλὰ καί σοβαρῶν θλίψεων γιὰ τοὺς ‘Ιουδαίους.

Αὐτὴ ἦταν ἡ κατάσταση πρὶν ἀπὸ τὴν ἐλευση τοῦ Χριστοῦ. **‘Η διασπορά ἦταν γεγονός συντελεσμένο.** ‘Η σημασία της ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὸν ‘Ελληνα γεωγράφο Στράβωνα, σύγχρονο τοῦ πρώτου αὐτοκράτορα, τοῦ Αὐγούστου. Περιγράφοντας τὴν Κυρηναϊκή, ὅπου οἱ Πτολεμαῖοι εἶχαν μεταφέρει δεκάδες χιλιά-

δων ‘Ιουδαίων καί ὅπου αὐτοὶ σχημάτιζαν ἕνα ἀξιόλογο τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ σημειώνει ὁ Στράβων:

«ἔχουν εἰσχωρήσει σ’ ὅλα τὰ ἔθνη καί εἶναι δύσκολο νά βρεῖς σ’ ὅλον τὸν κόσμον ἕνα μέρος ὅπου αὐτὸς ὁ λαὸς νά μὴ στάθηκε καί νά μὴν πῆρε δεσπόζουσα θέση» (‘Ιώσηπος, ‘Εβρ. ‘Αρχ. 14:7,2 Βλ. JUSTER, «Οἱ ‘Εβραῖοι στὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία», σελ. 180).

‘Οποιο κι’ ἂν ἦταν τὸ τμήμα πού πλήρωσαν οἱ ‘Εβραῖοι, οἱ θυσίες καί οἱ διωγμοὶ τῶν ἀλλεπάλληλων κατακτήσεων, πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι καί πρὶν τὸ 70 μ.Χ. καί μετὰ ἐπιβεβαιώνεται ὁ Παλαιστινιακὸς ‘Ιουδαϊσμός. Γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του, μετὰ τὸ 70, μπορεῖ νά δοθεῖ ἀπόδειξη ἀναμφισβήτητη: ‘Εξήντα κάπου χρόνια ἀργότερα, τὸ 132 ὑπὸ τὴν βασιλεία τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορα ‘Αδριανοῦ ξεσπάει ὁ δεύτερος ‘Ιουδαϊκὸς πόλεμος, τὸ ἴδιο αἱματηρὸς καί λυσσαλέος καθὼς ὁ πρῶτος (132 - 135). Πῶς μπορούμε νά ἀρνηθοῦμε ὅτι γιὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ ἀνδραγαθήματος γιὰ τὴν ἀναχαίτιση, ἐπὶ τρία χρόνια, τῶν στρατευμάτων τῆς τεράστιας ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας στήν ἐποχὴ τῆς μεγαλύτερης δυνάμεώς της, θά χρειάστηκαν ἀσφαλῶς στήν ‘Ιουδαία περισσότεροι ἀπὸ μιά χούφτα ἐπαναστατῶν; Τὸ ξεσκήνωμα τῶν ‘Εβραίων τῆς Παλαιστίνης εἶχε τέτοια βιαιότητα, τέτοια ἔκταση, ὥστε «ἡ γῆ ὀλόκληρη συνταράχθηκε», ὅπως λέει ὁ ἱστορικός Δίων ὁ Κάσιος, (ΤΗ. REINACH, **Κείμενα... σχετικά μὲ τὸν ‘Ιουδαϊσμό**, σελ. 199).

‘Οπως ἡ ἐβραϊκὴ παρουσία στήν Παλαιστίνην ἦταν συνεχῆς, ἔτσι κι’ ὁ ‘Ιουδαϊσμός διατήρησε ὅλη του τὴν πνευματικὴ δραστηριότητα. Στὶς ραββινικὲς ἀκαδημίες τῆς Γιάβνε, ἔπειτα τῆς Οὔσα, τῆς Σέφωφρας, τῆς Τιβεριάδος, ἡ προφορικὴ παράδοση καταστάλαξε στὸ γραπτὸ κείμενο τῆς **Μισνά** κι’ ἀργότερα, μαζί μέ τὰ σχόλια τῆς **Γκεμαρά**, ἐπῆρε τὴ μορφή τοῦ **Ταλμούδ τῆς ‘Ιερουσαλήμ**. Ταλμουδικὴ ἐργασία ἐπὶ αἰῶνες σέ μιά χώρα κενὴ ἀπὸ ἐβραϊκὸ πληθυσμὸ θά ἦταν ἀσφαλῶς ἀδιανόητη!

Γιὰ τὸ ὅτι, ὅμως, δέν ἦταν κενὴ ἀπὸ ‘Εβραίους, γι’ αὐτὸ ὑπάρχει καί μιά ἄλλη ἀπόδειξη: Λίγες δεκαετίες μετὰ τὸ 135, πιθανῶς στήν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ ‘Αντωνίου, ἐμφανίζεται στήν Παλαιστίνην ἕνας νέος θεσμός πού δείχνει τὴ σπουδαιότητα πού διατήρησε ὁ Παλαιστινιακὸς ‘Ιουδαϊσμός, ὁ θεσμός τοῦ **Πατριάρχου ἢ ‘Εθνάρχου**, ἀναγνωρισμένου ἐπίσημα ἀπὸ τὶς ρωμαϊκὲς ‘Αρχές ὡς θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ‘Ιουδαϊσμοῦ καί τιμώμενου σὰ βασιλιά, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ‘Ωριγένη.

Δέν ἔγινε, λοιπόν, οὔτε στὸ 70 οὔτε στὰ 135, ὅπως ἄλλοι τὴν τοποθετοῦν, π.χ. ὁ Ε. RENAN, **‘Η Χριστιανικὴ ‘Εκκλησία**, σελ. 226, ἡ ὀριστικὴ διασπορά. Θά μπορούσαμε νά συμπεράνουμε ὅτι ὁ Παλαιστινιακὸς ‘Ιουδαϊσμός, ἐξασθενημένος ἀπὸ τόσους πολέμους, ἐπαναστάσεις, διωγμούς, σμίκρυνε σιγά - σιγά σάν «τὸ δέρμα» τοῦ μυθιστοριογράφου, τοῦ Μπαλζάκ. Ἐπέζησε δέ μέχρι τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰώνα, τὴν ἐποχὴ τῆς πρώτης Σταυροφορίας.

Αὐτές οἱ παρατηρήσεις γίνονται χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας. Διότι, πιστεύω, ὅτι ἡ θεολογία ὀφείλει νά προσαρμόζεται, σέ τέτοιες περιπτώσεις, πρὸς τὴν ἱστορία.»

עץ חיים הוא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)